

Odgovornost za zaštitu (R2P): teorija, doktrina i praksa

Žunac, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:374427>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**



Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)



REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET

Student:

Josipa Žunac

DIPLOMSKI RAD

Odgovornost za zaštitu (R2P): teorija, doktrina i praksa

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Mario Krešić

Zagreb, 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Josipa Žunac, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Josipa Žunac, v.r.

SAŽETAK

Završetkom Hladnog rata 1990.-ih, međunarodna zajednica se suočila sa porastom unutarnjih sukoba (*intra-state violence*). Prikazom događaja u Ruandi, Srebrenici i Kosovu rad ukazuje na neadekvatnost tada postojećih mehanizama zaštite ljudskih prava. Intervencija u svrhu zaštite ljudskih prava (*humanitarna intervencija*) nailazi na otpor zbog opće zabrane upotrebe sile i načela državnog suvereniteta. Nedostatak odgovarajućeg odgovora međunarodne zajednice na teška kršenja ljudskih prava koja su se odvijala u sklopu unutarnjih sukoba (*intra-state violence*), zahtijeva reinterpretaciju načina razmišljanja o suverenitetu i intervenciji u svrhu zaštite ljudskih prava. *Međunarodna Komisija za intervenciju i državni suverenitet* (ICISS) predstavlja izvješće naziva „odgovornost za zaštitu“ (*R2P*). Rad će objasniti pojam „odgovornost za zaštitu“ kroz tri dokumenta: izvješće ICISS-a, Zaključni dokument Svjetskog samita UN-a i izvješće Glavnog tajnika UN-a o implementaciji R2P-a. Tijekom izlaganja pojma „odgovornost za zaštitu“ rad ističe široki spektar mjera koje čine R2P. Mjere koje čine R2P odražavaju višestruke elemente R2P-a što ističe njegovu razliku u odnosu na jednodimenzionalnu humanitarnu intervenciju. Objašnjenjem pojma R2P-a, rad stvara podlogu za razumijevanje njegove pravne prirode. Rad zagovara primjenu *ne-pozitivističkog pristupa* prilikom kvalifikacije R2P norme te zaključuje da R2P norma može biti smatrana pravnom normom. Do praktične primjene R2P-a dolazi 2011.g. kada se Vijeće Sigurnosti izravno pozvalo na R2P prilikom autorizacije vojne intervencije u Libiji. Praktična primjena R2P-a u Libiji 2011.g. istovremeno je proglašena i uspjehom i neuspjehom. Kako bi vidjeli u kojoj se mjeri, u pogledu vojne intervencije, ostvarila teorija R2P-a prilikom njegove praktične primjene, rad će prikazati intervenciju u Libiji kroz pet kriterija vojne intervencije predviđenih izvješćem ICISS-a. Nakon Libije, vojna intervencija dominira diskursom o R2P-u što dovodi do percipiranja R2P-a kao sinonima za humanitarnu intervenciju. Svrha rada je pružiti okvirnu strukturu R2P-a te ukazati na razlike između teorije i doktrine R2P-a i njegove praktične primjene. Rad navedenu svrhu nastoji ostvariti kroz prikaz povijesnog konteksta nastanka, objašnjenje pojma R2P-a (kroz tri ranije navedena dokumenta) i kroz prikaz vojne intervencije u Libiji.

Ključne riječi: odgovornost za zaštitu (R2P), humanitarna intervencija, zaštita ljudskih prava, vojna intervencija, Libija

SUMMARY

With the end of the Cold War in the 1990s, the international community faced a rise in intra-state violence. Through the depiction of events in Rwanda, Srebrenica, and Kosovo, this paper highlights the inadequacy of the then-existing mechanisms for the protection of human rights. Humanitarian intervention, aimed at protecting human rights, encountered resistance due to the general prohibition of the use of force and the principle of state sovereignty. The international community's lack of an appropriate response to serious human rights violations occurring in the context of intra-state violence, necessitated a reinterpretation of the concepts of sovereignty and intervention for the purpose of human rights protection. The International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) presented a report titled "Responsibility to Protect" (R2P). The paper will explain the concept of "Responsibility to Protect" through three documents: the ICISS report, the UN World Summit Outcome Document, and the UN Secretary-General's report on the implementation of R2P. While presenting the concept of "Responsibility to Protect," the paper highlights the broad spectrum of measures that constitute R2P. These measures reflect the multiple elements of R2P, emphasizing its distinction from the one-dimensional humanitarian intervention. By explaining the concept of R2P, the paper lays the foundation for understanding its legal nature. The paper advocates for the application of a non-positivist approach in qualifying the R2P norm and concludes that the R2P norm can be considered a legal norm. The practical application of R2P occurred in 2011 when the Security Council explicitly invoked R2P in authorizing military intervention in Libya. The practical implementation of R2P in Libya in 2011 was simultaneously declared both a success and a failure. In order to assess the extent to which the theory of R2P, in terms of military intervention, was realized in its practical application, the paper will examine the intervention in Libya through the five criteria for military intervention outlined in the ICISS report. After Libya, military intervention dominated the discourse on R2P, leading to the perception of R2P as synonymous with humanitarian intervention. The purpose of this paper is to provide a general structure of R2P and to highlight the differences between the theory and doctrine of R2P and its practical application. The paper seeks to achieve this purpose by presenting the historical context of its emergence, explaining the concept of R2P (through the three aforementioned documents), and examining the military intervention in Libya.

Keywords: responsibility to protect (R2P), humanitarian intervention, human rights protection, military intervention, Libya

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. POVIJESNI KONTEKST NASTANKA R2P-a	2
2.1. Ruanda	2
2.2 Srebrenica	6
2.3. Kosovo i humanitarna intervencija	7
2.3.1. Humanitarna intervencija i državni suverenitet	8
2.3.2. NATO intervencija na Kosovo: humanitarna intervencija ili strateški interesi zapadnih sila?	9
2.3.3. Pravo na humanitarnu intervenciju i pitanje legalnosti NATO intervencije ...	13
2.4. Potreba za promjenom	15
3. POJAM „ODGOVORNOST ZA ZAŠTITU (R2P)“	16
3.1. Izvješće ICISS-a: „Odgovornost za zaštitu“	17
3.1.1. Odgovornost države za sprječavanje	18
3.1.2. Odgovornost za djelovanje	21
3.1.3. Odgovornost za obnovu uključujući izgradnju mira i pomirenje	23
3.2. Zaključni dokument Svjetskog samita UN-a	24
3.3. Izvješće Glavnog tajnika UN-a: „Implementacija odgovornosti za zaštitu“	26
3.4. Pravna priroda odgovornosti za zaštitu	27
4. PRIMJENA I PERCIPIRANJE R2P-a	29
4.1. Libija: vojna intervencija u kontekstu R2P-a	29
4.2. R2P: sinonim za humanitarnu intervenciju?	35
5. ZAKLJUČAK.....	37
6. LITERATURA	38

1. UVOD

Zaštita ljudskih prava jedna je od temeljnih zadaća Ujedinjenih naroda te je prožeta kroz cijeli sistem UN-a: *"Gotovo svako tijelo UN-a i specijalizirana agencija u određenoj su mjeri uključeni u zaštitu ljudskih prava."* Opća Deklaracija o ljudskim pravima, usvojena od strane Opće skupštine UN-a (1948.), predstavlja temelj, "univerzalni standard" zaštite ljudskih prava. S obzirom na navedeno, mjera praktičnog očitovanja proklamirane zaštite ljudskih prava uvelike utječe na legitimitet UN-a. Događaji 90.-ih godina, predvođeni genocidom u Ruandi i Srebrenici te intervencijom na Kosovo, pokazuju koliko je legitimitet UN-a vezan uz ostvarenje zaštite ljudskih prava.

U prvom dijelu rada ćemo prikazom okolnosti navedenih događaja, predočiti rastuće nezadovoljstvo UN-om u sprječavanju, odnosno u zaustavljanju teških kršenja ljudskih prava. Iskazano nezadovoljstvo proizlazilo je iz nedostatnosti postojećih mehanizama zaštite ljudskih prava. Prikazom i analizom navedenih mehanizama (prije svega *humanitarne intervencije*), predočiti ćemo njihovu neprimjerenost uslijed koje UN ulazi u krizu vlastite svrhe. Nastala kriza je označila potrebu za promjenom: *„Moramo se podsjetiti zašto Ujedinjeni narodi postoje—zbog čega i za koga. Također trebamo zapitati sami sebe kakve Ujedinjene narode su svjetski lideri spremni podržati, ne samo riječima nego i djelima.“*¹ UN je ukazanu priliku iskoristio kako bi stavio naglasak na ljudska prava i preusmjerio fokus svog djelovanja na zaštitu istih, naglašavajući: *„Ujedinjeni narodi postoje zbog potreba i nade ljudi diljem svijeta i moraju im služiti.“*²

Neprimjerenost humanitarne intervencije koja je predočena u prvom dijelu rada služi kao polazište drugog dijela rada. Naime, bilo je potrebno pružiti odgovor na pitanje: Kako bi međunarodna zajednica trebala odgovoriti na teška kršenja ljudskih prava ako je humanitarna intervencija neprihvatljiva? U svrhu davanja odgovora na to pitanje osnovana je Međunarodna komisija za intervenciju i državni suverenitet (akronim: *ICISS*). *ICISS* kroz diskusiju o pravnim, moralnim i političkim pitanjima (savjetujući se pritom sa što je moguće širim krugom mišljenja), predstavlja izvješće naziva *„Odgovornost za zaštitu“* (R2P, od engl.: *Responsibility to Protect*).

U drugom dijelu rada ćemo predstaviti odgovornost za zaštitu kroz izvješće *ICISS*-a, Zaključni dokument Svjetskog samita UN-a 2005.g. te izvješće Glavnog tajnika UN-a o

¹ Kofi, A., *"We the Peoples": The Role of the United Nations in the 21st Century*, the UN Millennium Report, United Nations Department of Public Information, New York, 2000., str. 5.

² *Ibid.*, str. 6.

implementaciji R2P-a 2009.g.. Navedeni dokumenti čine okosnicu teorije i doktrine R2P-a. Pitanja provedbe R2P-a u praksi postaju aktualna intervencijom u Libiji 2011.g.. Promotrit ćemo intervenciju u Libiji kroz pet kriterija. Kriteriji su predstavljeni Izvješćem ICISS-a te su trebali osigurati da se vojna intervencija (kao mjera R2P-a) koristi samo iznimno, u onim slučajevima u kojima su kriteriji ispunjeni. Intervencija u Libiji je proglašena i uspjehom i neuspjehom R2P-a čineći time više nego ikad vidljiv jaz između teorije i prakse. Nakon intervencije u Libiji, jedan element R2P-a (vojna intervencija) počinje dominirati diskursom oko R2P-a. Asocijacijom R2P-a sa intervencijom u Libiji „jezik R2P-a“ postaje problematičan. Dolazi do korištenja rješenja koja su predstavljena u kontekstu R2P-a, ali se prilikom njihova korištenja ne poziva na R2P, čime se sprječava njegovo daljnje razvijanje.

2. POVIJESNI KONTEKST NASTANKA R2P-a

2.1. Ruanda

U razdoblju od 7.travnja do sredine srpnja 1994.g., nekoliko stotina tisuća³ pripadnika manjinskog naroda Tutsi postaje žrtvama genocida. Iako govorimo o genocidu koji se odvijao u periodu od sto dana, ne možemo ni u kojem slučaju promatrati užas koji se odvio kao nešto što je došlo iznenada. Smatram kako je potreban kratak opis slijeda događaja koji su prethodili genocidu jer samo upoznavajući taj slijed možemo razumjeti frustriranost UN-om.

Tutsi su pod belgijskom vlašću⁴ činili vladajuću kastu, koja je iskorištavala Hutuse i dominirala političkim i gospodarskim životom u zemlji. Šezdesetih godina 20.st. dolazi do revolucije u kojoj pada dotadašnji kralj koji sa tisućama Tutsija bježi iz zemlje. Pod nadzorom UN-a održavaju se prvi parlamentarni izbori te 1962.g. ostvarena je neovisnost od Belgije. Dotadašnja država *Ruanda- Urundi* dijeli se na dvije države: Ruandu i Burundi. „*Komunalno nasilje pratilo je nacionalnu nezavisnost*“⁵. Slijedećih nekoliko godina obilježeno je vojnim udarom kojeg vrši vođa Hutusa, general Habyarimana koji nekoliko godina kasnije pobjeđuje na predsjedničkim izborima na kojima je bio jedini kandidat. Iduće godine suša, glad, bolest usjeva dovodi do teške ekonomske krize s obzirom da je 90% izvoza Ruande činila kava. Nezadovoljstvo političkom i ekonomskom situacijom 1990.g. iskazuje Ruandska Patriotska Fronta (RPF), tražeći prestanak Habyarimanovog režima i ponovnu uspostavu dominacije

³ Točan broj žrtava se ni danas ne zna, procjene se kreću između 500.000 i 1.000.000 mrtvih.

⁴ Liga naroda 1923. mandat nad Ruandom daje Belgiji, koja stvara državu Ruanda- Urundi. Nakon osnivanja UN-a, mandat nad Ruandi- Urundi prelazi na UN, a Belgija zadržava kontrolu nad zemljom sve do 1962.g.

⁵ Tyagi, Y.K., *The Concept of Humanitarian Intervention Revisited*, Michigan Journal of International Law, vol. 16 (3), 1995., str. 902.

Tutsija. Time započinje građanski rat koji se odvijao na granicama Ruande i Ugande, a u kojemu su (slanjem svojih trupa u Ruandu) sudjelovale Belgija, Francuska, Zair (Demokratska Republika Kongo). Diplomatski pregovori vođeni od strane Belgije rezultiraju sporazumom o prekidu vatre između RPF-a i RGF-a (vojnih snaga predsjednika Habyarimana). Predsjednik Habyarimana pristaje na povratak izbjeglica u Ruandu, ali traži regionalnu konferenciju na kojoj bi se raspravljalo o reintegraciji.

Sukobi ponovno oživljavaju u veljači 1993.g. čime su prekinuti pregovori između RGF-a i RPF-a. Pregovori ponovno započinju nedugo nakon toga: „*Vlada Ruande i RPF su se obvezali na predanost postizanju rješenja pregovorima i složili se o ponovnoj uspostavi prekida vatre 9. ožujka te nastavku mirovnih pregovora u Arushi*“⁶. Vijeće sigurnosti UN-a, 22. lipnja 1993.g., Rezolucijom 846 uspostavlja promatračku misiju (UNOMUR- *UN Observer Mission Uganda- Rwanda*) čija je zadaća bila kontrola odnosno praćenje granice između Ugande i Ruande kako bi se spriječila vojna asistencija Ruandi.

U kolovozu 1993.g. između vlade Ruande i RPF-a potpisani su *Arusha mirovni sporazumi*, sa ciljem prekida trogodišnjeg rata u Ruandi. Arusha mirovni sporazumi su predviđali uspostavu prijelazne vlade te sjedinjenje/integracija trupa RPF-a sa nacionalnom vojskom Ruande čime se trebala uspostaviti jedinstvena vojska. Međutim, oko navedenog je sjedinjenja bilo mnogo nesuglasica koje su se kretale oko pitanja: kako će vojske biti integrirane, kolika će biti veličina takve novonastale vojske te kako će se unutar nje odrediti omjer trupa RPF-a i nacionalne vojske Ruande. Povezano sa time javilo se pitanje koje će se vojnike demobilizirati te kako će se oni ponovno reintegrirati u društvo. Slijedeći Arusha mirovne sporazume, na prijedlog Glavnog tajnika UN-a, Vijeće sigurnosti 5. listopada 1993.g. Rezolucijom 872 uspostavlja mirovnu misiju UNAMIR (*UN Assistance Mission for Rwanda- Mirovna Misija UN-a za pomoć Ruandi*). Njenom uspostavom UNOMUR dolazi pod njezino zapovjedništvo, ali zadržava vlastiti odvojeni zadatak praćenja granice između Ugande i Ruande. Mandat UNAMIR-a je bio: „*pomoć strankama Arusha mirovnih sporazuma prilikom implementacije, nadzor nad implementacijom te pružanje podrške prijelaznoj vladi.*“⁷ Tenzije i nepovjerenje koje se gradilo desetljećima nije nestalo samim potpisivanjem mirovnih sporazuma: „*Iako su vođe obiju strana potpisali mirovne sporazume, nijedna strana*

⁶ *United Nations assistance mission for Rwanda*, Department of Public Information, United Nations, 1996., dostupno na:

https://peacekeeping.un.org/mission/past/unamir_b.htm#:~:text=UNAMIR,%20UNREO,%20the%20operationa,%20United%20Nations (9. rujna 2024.)

⁷ *UNAMIR, International Tribunal for Rwanda, 1999 Independent Inquiry*, UN Peacekeeping, United Nations, dostupno na: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unamirS.htm> (9. rujna 2024.)

ne vjeruje namjerama druge“⁸. Posebno velike probleme stvaralo je pitanje demobilizacije, koja je uz nesuglasice oko tehničkih pitanja provedbe, bila popraćena strahom: „*Bilo je mnogo časnika i mnogo trupa, koji su za vrijeme prethodne tri godine rata imali stabilnu plaću, hranu za sebe i svoje obitelji, imali su posao i sada će odjednom izgubiti sredstva za život. Nije bila tajna da nismo imali novaca za RDR (razoružanje, demobilizaciju i reintegraciju). Stoga su se pitali i što sada? Što će sada učiniti? U tom društvu, gdje nema socijalne sigurnosne mreže, kada padaš padaš nisko... Mislim da je to bio glavni problem... destabilizirajući faktor u vojsci, posebice na strani vlade, te trupe su bile zabrinute za vlastitu budućnost...*“⁹

Volja za provedbom Arusha mirovnih sporazuma nije dugo potrajala. U listopadu 1993.g. nekoliko stotina tisuća izbjeglica iz Burundija dolaze u Ruandu što ekstremni Hutusi iskorištavaju za širenje panike, rezultat koje su javne demonstracije protiv Tutsija i umjerenih Hutusa. U siječnju 1994.godine UNAMIR podnosi izvješća u kojima iznosi kako se događa upravo suprotno od predviđene demobilizacije, a svoje tvrdnje temelji na izjavama doušnika kodnog imena Jean-Pierre. Među izjavama doušnika se nalazilo slijedeće: „*popisi su napravljeni kako bi se Tutsiji, kada za to dođe vrijeme, likvidirali u što većem broju...doušnik je objasnio namjeru održanih demonstracija u Kigaliju početkom siječnja 1994. godine. Svrha demonstracija bila je provokacija belgijskih postrojbi s namjerom da oni zapucaju na prosvjednike, a sve s namjerom da belgijska vlada povuče svoje snage iz misije.*“¹⁰ Međutim, unatoč iznesenom, zahtjev UNAMIR-a za pretresom skladišta i oduzimanjem oružja biva odbijen od strane UN-ovog Odjela za mirovne operacije. Rastuće tenzije svoj vrhunac doživljavaju u travnju 1994.g., rušenjem aviona predsjednika Habyarimana. O tome tko je ispalio rakete postoje različite teorije, jesu li to bili ekstremistički Tutsiji ili ekstremistički Hutusi, ali ono što znamo jest užas koji je uslijedio. U razdoblju od sto dana izvršen je genocid koji broji između 500.000 do 1.000.000 žrtava, na koji se nastavljaju dodatne posljedice kao što su više od milijun izbjeglica, infekcija HIV-om zbog sustavnih i masovnih

⁸ Rwanda: *The Failure of the Arusha Peace Accords, International Community's Lack of Support for Military Demobilization and Rwandans' Inability to Implement Accords Led to Genocide in 1994.*, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 469, 21.svibanj 2014., dostupno na: [Rwanda: The Failure of the Arusha Peace Accords \(gwu.edu\)](https://www.gwu.edu/~nsaia/rwanda-the-failure-of-the-arusha-peace-accords) (8. rujna 2024.)

⁹ National Security Archive, oral history interview with Maj. Brent Beardsley, April 30, 2013 in Washington, D.C.

¹⁰Papak, J., *Misija Ujedinjenih naroda za pomoć Ruandi* (Diplomski rad), Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A3131> (11.rujna 2024.)

silovanja žena iz plemena Tutsi, dva nova rata¹¹, sustavni progoni, narušeni odnosi sa susjednim državama te destabilizacija cijele regije.

UNAMIR nije imao nikakve šanse za nošenje sa užasom koji se pred njime odvijao. Nije bio opremljen niti treniran na poduzimanje interventne operacije s obzirom na mandat pod kojim je operirao kojim mu je dodijeljena zadaća pregovaranja i izbjegavanje sukoba. Navedena zadaća je obuhvaćala zabranu pucanja (osim ako se na njih prvo ne zapuca) čineći ga time nesprenim na pružanje otpora i zaštite. Nesprenost UNAMIRA-a odrazila je nesprenost UN-a. UN je ispao pasivni promatrač užasa koji se pred njime odvijao. Nekoliko članova osoblja UNAMIRA-a je bilo među prvim žrtvama napada. „Zarobljeni vojnici UNAMIR-a odvedeni su u vojni kamp Kigali, gdje su razdvojeni po nacionalnosti. Deset belgijskih vojnika vladini vojnici su potom mučili i pretukli do smrti.“¹² Nedugo nakon početka nasilja započinje operacija *Amaryllis* kojom su gotovo svi europski civili evakuirane iz Ruande. Ubrzo dolazi do smanjenja snaga UNAMIR-a (brojale su 1 705 pripadnika) te se svodi na pružanje humanitarne pomoći i evakuaciju civila. 4.svibnja 1994.g. glavni tajnik UN-a javno opisuje situaciju u Raundi kao *genocid* i poziva Vijeće sigurnosti na reakciju. Vijeće Rezolucijom 918 nameće embargo na oružje, poziva na hitnu međunarodnu akciju i predviđa povećanje UNAMIR-ovih snaga na 5,000 trupa (na navedeno se povećanje čekalo šest mjeseci, toliko je bilo potrebno državama za osiguranje trupa). Rezolucijom 929 Vijeće sigurnosti daje autorizaciju državama na pokretanje operacije pod nacionalnom kontrolom koja je trebala predstavljati multi-nacionalnu humanitarnu pomoć izbjeglicama i civilima Ruande. Rezultat je „Operacija *Tirkizno*“, a o tome koliko je bila uspješna citirat ću: „žestoko osuđivana od strane RPF-a, ljubazno ignorirana od strane Francuske, i polovično podržana od strane Vijeća sigurnosti.“¹³

¹¹ Ratovi na koje se referiram su Prvi(1996.-1997.) i Drugi kongoanski rat (1998.-2003.)

¹² Papak, J., *op.cit.* u bilj. 10, str.31.

¹³ *Ibid.*

2.2 Srebrenica

„Evo nas 11. jula 1995. godine u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog velikog praznika srpskog, poklanjam srpskom narodu ovaj grad i napokon je došao trenutak da se posle bune protiv dahija, Turcima osvetimo na ovom prostoru.“¹⁴ - Izjava generala Mladića, 11. srpnja 1995.g. u Srebrenici, zaštićenoj zoni UN-a.

16. travnja 1993.g., Vijeće sigurnosti UN-a donosi rezoluciju 819 u kojoj između ostalog stoji: „Zahtjeva se da sve strane i ostali zainteresirani tretiraju Srebrenicu i njenu okolicu kao zaštićenu zonu koja bi trebala biti slobodna od bilo kakvih oružanih napada ili drugih neprijateljskih akcija.“¹⁵ Srebrenica je stavljena pod zaštitu UNPROFOR-a (mirovna operacija UN-a) te je uspostavljeno nekoliko promatračkih postaja, čija je zadaća bila promatranje situacije u zaštićenoj enklavi. Navedeno je uključivalo prikupljanje informacija, sastavljanje izvješća i tome sličnih radnji, a čija je ključna uloga bila osiguranje zaštite civila i praćenje situacije u svrhu zaštite zaštićene zone.

U siječnju 1995.g. nizozemski bataljun *DutchBat III* dolazi u Srebrenicu. Sa sjedištem u Potočarima djelovao je u svojstvu UN-ovih mirovnih snaga u enklavi Srebrenica, čineći time još jedan segment čija je ključna uloga bila osiguranje zaštite civila i praćenje situacije u svrhu zaštite zaštićene zone. Međutim, ostvarenje njihove ključne uloge nije ono po čemu će navedeni elementi ostati zapamćeni već će zauvijek biti promatrani u okviru tromosti, inercije i ponovno- nesprenosti UN-a. Rezolucija 819 biva praktički ignorirana, a situacija u Srebrenici opisana kao: „nešto na pola puta između koncentracijskog logora i cirkusa užasa.“¹⁶

6. srpnja 1995.g., započinje operacija „*Krivaja 95*“. Kroz nekoliko dana pet promatračkih postaja UNPROFOR-a, smještenih u južnom dijelu enklave, padaju jedna za drugom pod napredovanjem 15,000 vojnika pod vodstvom Ratka Mladića i Radislava Krstića. Kroz nekoliko dana situacija eskalira i biva obilježena nesporazumima, lažnim predviđanjima i neuspješnom diplomacijom.¹⁷

11. srpnja 1995.g. tisuće stanovnika Srebrenice dolaze u Potočare, dio hrli u bazu UN-a, a dio traži zaklon po obližnjim poljima, tvornicama, skladištima. Kao da sve navedeno nije bilo

¹⁴ Banjac, D., *Srebrenica trajno na srpskim dušama*, Aljazeera, 11. srpnja 2023., dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2023/7/11/srebrenica-trajno-na-srpskim-dusama#:~:text=%E2%80%9CEvo%20nas%2011.%20jula%201995.%20godine> (11. rujna 2024.)

¹⁵ UN, Security Council, Resolution 819 / adopted by the Security Council at its 3199th meeting, 16. travnja 1993., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/164939?v=pdf> (8. rujna 2024.)

¹⁶ Leone, L., *Srebrenica, The days of shame*, Infinito Edizioni, 2015.

¹⁷ Vidi: *ibid.*

dovoljan udarac integritetu UN-a, sramota međunarodne zajednice 12.srpnja 1995.g. postaje neizbježna. Srpske vojne snage ulaze u bazu UN-a, skidaju uniforme sa UNPROFOR-ovih vojnika, teroriziraju civile, započinju segregaciju muških civila te provode bezobrazno manipuliranje javnosti. „*Kada sam stigao u Potočare u utorak, Četnici su već bili tamo. Vidjeli smo neke U.N. vojnike u donjem rublju. Prvobitno su ljudi mislili da U.N. vojnici šeću među njima, samo da bi otkrili da su to zapravo Četnici obučeni u njihove uniforme. Vidio sam ih kako izvlače mladiće i djevojke iz mase u utorak navečer. Tada smo svi mislili da će U.N. jamčiti našu sigurnost bez obzira na sve. Vjerovali smo da će sve uskoro završiti.*“¹⁸

Od 13.srpnja do 19.srpnja 1995.g. izvršena su masovna pogubljenja bošnjačkih muškaraca i muške djece iz Srebrenice. Muškarci su odvođeni u prazne škole, skladišta gdje bi ih držali neko vrijeme nakon čega bi bili odvedeni na osamu gdje su se provodila pogubljenja. Nakon toga bi na mjesto zločina dolazila mehanizacija za prekopavanje zemlje i tijela bi se bacala u tako načinjene rupe u zemlji. 24.srpnja inicijalna istraga u Srebrenicu rezultira izvješćem u kojemu stoji kako je barem 7,000 mještana enklave nestalo. Za tisuće žrtava (čiji se broj procjenjuje na osam tisuća) svijet saznaje 10.kolovoza 1995.g., objavom prve satelitske snimke masovne grobnice u mjestu Nova Kasaba. Genocid u Srebrenici: „*...nastavlja sramotiti međunarodnu zajednicu zbog njene nesposobnosti ili nevoljnosti da ga spriječi, unatoč tome što je imala mirovne snage na terenu pošto je Srebrenica bila proglašena "sigurnom zonom" UN-a.*“¹⁹

Iako su masovna pogubljenja u Srebrenici presudom *Međunarodnog suda pravde* proglašena genocidom, Srbija nastavlja negirati genocid. Stoga je Opća skupština UN-a usvojila *Rezoluciju o Srebrenici*. Navedenom se rezolucijom 11.srpanj proglašava Međunarodnim danom sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici te osuđuje negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca.

2.3. Kosovo i humanitarna intervencija

NATO intervencija na Kosovo 1999.g. je često prikazana kao *humanitarna intervencija*. Stoga ćemo objasniti pojam humanitarne intervencije te analizirati njezino postojanje u međunarodnom pravu. Prikazati ćemo kontekst NATO intervencije i prezentirati argumente različitih stajališta koja se tiču pravne osnove i razloga NATO intervencije. Pitanje pravne

¹⁸ *The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping*, Human Rights Watch, 15. listopada 1995., dostupno na: [Bosnia and Herzegovina: The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping | HRW](#) (8. rujna 2024.)

¹⁹ Leone, L., *op.cit.* u bilj. 16

osnove i razloga NATO intervencije na Kosovo i dalje predstavlja polemiku. Stoga svrha ovog dijela rada nije pronalazak konačnog odgovora na postavljena pitanja već njihovo razjašnjenje.

2.3.1. Humanitarna intervencija i državni suverenitet

U današnjem globaliziranom svijetu zaštita ljudskih prava: „*prava koja imaju svi upravo na temelju vlastite ljudskosti*“²⁰, odgovornost je cijele međunarodne zajednice: „*Zaštita temeljnih ljudskih prava, koja se nekada smatrala isključivom odgovornošću suverenih država, sada je univerzalna briga koja nadilazi i vlade i granice.*“²¹ Međunarodna zajednica kakvu danas poznajemo formirana je 1945.g. Poveljom UN-a u čijoj preambuli stoji: „*Mi, narodi Ujedinjenih Naroda, odlučni... da ponovno potvrdimo vjeru u temeljna prava čovjeka, u dostojanstvo i vrijednost čovjeka, kao i u ravnopravnost velikih i malih naroda.....Odlučili smo združiti svoje napore za ostvarenje tih ciljeva*“²².

Suverene države kao najznačajniji međunarodnopravni subjekti, stvaraju i implementiraju međunarodno pravo. Stoga je jednaka suverenost svih država članica postavljena kao temelj Ujedinjenih Naroda (čl.2.st.1.Povelje UN-a). Povelja UN-a štiti suverenitet država zabranom upotrebe sile ili prijetnje silom koja je usmjerena protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje suverene države ili na bilo koji način nespojivu s ciljevima Ujedinjenih naroda, kao i miješanje u pitanja koja u svojoj biti spadaju u unutrašnje državne poslove (čl.2.). Sa druge strane, osiguranje međunarodnog mira i sigurnosti je jedna od temeljnih vrijednosti i zadaća međunarodne zajednice. Međunarodno pravo navedenu zadaću nastoji ostvariti kroz centralizaciju upotrebe sile, što čini zabranjujući jednostranu upotrebu sile (osim u samoobrani, sukladno čl.51.Povelje UN-a)²³, ali i kroz odredbe Glave VII. Povelje UN-a. Navedenim se odredbama ukazuje kako suverenost ne može biti prepreka poduzimanju mjera²⁴ koje imaju za cilj da odgovore na prijetnje miru, kršenje mira ili akte agresije (Glava VII. Povelje UN-a). Za poduzimanje mjera u okviru Glave VII. Povelje UN-a potreban je

²⁰Vincent, R.J., *Human Rights in International Relations*, Cambridge University Press, 1986, str. 13 (nedostupno djelo, navedeno prema: International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, International Development Research Centre, Ottawa, 2001., str. 134).

²¹ Kofi, A., *op.cit.* u bilj.1, str. 68.

²² Povelja Ujedinjenih naroda, NN 15/1993-35, 16.12.1993.

²³ Lapaš, D., *Pravo na upotrebu sile u suvremenom međunarodnom pravu*, Filozofska istraživanja, vol. 36(4), 2016., str. 660.

²⁴ Mjere u pitanju su *mjere intervencionizma*- korištene bez pristanka države protivno čijeg je suvereniteta sama akcija (mjera) poduzeta u slučajevima prijetnje miru, kršenja mira ili čina agresije. Sastoje se od prekida ekonomskih, diplomatskih odnosa kao i prometnih, poštanskih i drugih veza (čl.41.) te ako se takve mjere pokažu neprimjerenima Vijeće je ovlašteno pomoću zračnih, pomorskih, kopnenih snaga poduzeti akciju kakvu smatra potrebnom za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti. (čl.42.).

mandat Vijeća Sigurnosti. Odluka o autorizaciji intervencije prvenstveno zavisi o volji pet stalnih država članica VS-a jer svaka od njih može staviti *veto* na odluku. S obzirom na pravo veta stalnih članica VS-a, dovoljno je da samo jedna od njih stavi veto na odluku i time blokira cijelo VS. Iz inercije Vijeća sigurnosti i potrebe za zaštitom ljudskih prava u Kosovu oživljava *humanitarna intervencija* kao: „*Krhki savez između dva različita koncepta: ljudskih prava i intervencije*“.²⁵ Iako ne postoji jedinstveno prihvaćena definicija, humanitarnu intervenciju možemo definirati kao „*prijetnju silom ili upotrebu sile preko državne granice od strane države (ili skupine država) s ciljem sprječavanja ili okončanja rasprostranjenih i teških kršenja temeljnih ljudskih prava osoba koje nisu državljani intervenirajuće države, a bez odobrenja države na čijem se području takva intervencija poduzima.*“²⁶ Osnova za humanitarnu intervenciju leži u odsutnosti minimalnih moralnih zahtjeva humanosti u nekoj zemlji, što stoji u suprotnosti s fundamentalnim humanitarnim normama te je kao takvo neprihvatljivo kako drugim državama tako i nedržavnim organizacijama²⁷. S obzirom na ekstenzivno isticanje zaštite ljudskih prava, NATO intervencija na Kosovo je često prikazana kao „*humanitarna intervencija*“. Time se otvaraju dva pitanja: 1. Može li se intervencija NATO-a smatrati humanitarnom intervencijom? 2. Postoji li *pravo na humanitarnu intervenciju* u međunarodnom pravu?

2.3.2. NATO intervencija na Kosovo: humanitarna intervencija ili strateški interesi zapadnih sila?

Rat u Kosovu (1998./1999.g.²⁸) bio je pažljivo promatran od strane međunarodne zajednice. Opća skupština UN-a 3. ožujka 1998.g.; *"Izražava duboku zabrinutost zbog svih kršenja ljudskih prava i fundamentalnih sloboda na Kosovu, posebno zbog represije i diskriminacije albanskog stanovništva, kao i zbog čina nasilja na Kosovu. Poziva vlasti Savezne Republike Jugoslavije da poduzme sve potrebne mjere kako bi se odmah zaustavila kršenja ljudskih prava Albanaca na Kosovu, uključujući osobito diskriminirajuće mjere, samovoljne pretrage i hapšenje, kršenja prava na pošteno suđenje te praksu mučenja i ostalih okrutnih, nečovječnih i ponižavajućih postupanja...Poziva na povratak, sigurnost i dostojanstvo*

²⁵ Tyagi, Y.K., *op.cit.* u bilj. 5, str. 885.

²⁶ Lapaš, D., "Odgovornost za zaštitu" ("R2P") u okolnostima prekograničnog terorizma: eadem sed aliter?, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti, br. 53=535, 2018., str.128.

²⁷ Tyagi, Y.K., *op.cit.* u bilj. 5, str. 884.

²⁸ Za potrebe ovog rada te neću ulaziti u povijest sukoba na teritoriju Kosova, za sistematizirani uvid u isti, vidi: Pinos, J. C., *Kosovo and the Collateral Effects of Humanitarian Intervention*, Routledge, 2018.

albanskih izbjeglica s Kosova svojim ognjištima."²⁹ Rezolucijom 1199 od 23. rujna 1998.g.³⁰ VS iznosi kako je: „*Ozbiljno zabrinuto zbog nedavnih intenzivnih borbi na Kosovu, a posebice prekomjernom i neselektivnom uporabom sile od strane sigurnosnih snaga Srbije i Jugoslavenske armije što je rezultiralo brojnim civilnim žrtvama i, prema procjeni glavnog tajnika, premještanju preko 230.000 osoba*“ te „*Duboko zabrinuto rapidnim pogoršanjem humanitarne situacije diljem Kosova, uznemireno nadolazećom humanitarnom katastrofom, opisanom u Izvješću glavnog tajnika, te naglašavajući potrebu sprječavanja iste od ostvarenja,*“. Vijeće Sigurnosti u rezoluciji 1160 31. ožujka 1998.g. poziva SRJ, vlasti u Beogradu i vodstvo zajednice kosovskih Albanaca na poduzimanje potrebnih mjera prema postizanju političkog rješenja.

Do eskalacije situacije dolazi 15. siječnja 1999.g. masakrom četrdesetak Albanaca u selu Račak. Navedeni masakr, koji će kasnije biti referiran kao „*okidač za NATO intervenciju*“, Vijeće Sigurnosti je oštro osudilo³¹. Opća skupština UN-a svoje viđenje situacije na Kosovu iskazuje kroz rezoluciju 53/164: „*Duboko zabrinuta zbog sustavnog teroriziranja etničkih Albanaca, što je demonstrirano u prethodnim izvještajima, između ostalog mučenjem etničkih Albanaca putem neselektivnog i rasprostranjenog granatiranja, masovnog raseljavanja civila, smaknuća i nezakonitog zatvaranja etničkih Albanaca, građana Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) od policije i vojske, te zabrinuta zbog izvještaja o nasilju sa strane naoružanih etničkih albanskih skupina usmjerenih protiv neboraca i nezakonito zatvaranje pojedinaca, ponajviše etničkih Srba, od tih skupina.*“³²

Vijeće sigurnosti je nametnulo različite sankcije u okviru glave VII. Povelje UN-a kako bi natjeralo SRJ na suradnju pa tako VS rezolucijom 1160: „*odlučuje da će sve države, u svrhu poticanja mira i stabilnosti na Kosovu, spriječiti prodaju ili opskrbu Savezne Republike Jugoslavije, uključujući Kosovo, od strane njihovih državljana ili s njihovih teritorija ili plovila i zrakoplova pod njihovom zastavom, oružja i pripadajućeg materijala svih vrsta kao što su oružje i streljivo, vojna vozila i oprema te rezervni dijelovi za prethodno navedeno, te spriječiti naoružavanje i obuku za terorističke aktivnosti u toj zemlji*“.

²⁹ UN, General Assembly, Resolution A/RES/52/139, 3. ožujak 1998., dostupno na:

<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n98/770/83/pdf/n9877083.pdf> (11. rujna 2024.)

³⁰ UN, Security Council, Resolution 1199 / adopted by the Security Council at its 3930th meeting, 23. rujna 1998., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/260416?v=pdf> (11. rujna 2024.)

³¹ United Nations, *Security Council strongly condemns massacre of the Kosovo Albanians in southern Kosovo*, Press Release SC/6628, 19 siječnja 1999., dostupno na: <https://press.un.org/en/1999/19990119.sc6628.html#:~:text=The%20Security%20Council%20this%20evening%20strongly> (12. rujna 2024)

³² UN, General Assembly, Resolution A/RES/53/164, 25. veljače 1999., dostupno na:

<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n99/769/81/pdf/n9976981.pdf> (11. rujna 2024.)

Mirovni pregovori u Rambouilletu su doživljavani kao posljednja nada mirnog rješenja sukoba. Ključno pitanje pregovora bio je status Kosova. S obzirom na potpuno različite stavove obje strane, nije iznenađujuće što su se pregovori pokazali bezuspješnima. Razni stručnjaci ističu kako se od Srbije očekivalo prihvaćanje ustupaka koji su objektivno bili pretjerani i nerazmjerni. Međutim, Srbija je bila inicijator ratova na području Hrvatske, Slovenije i Bosne pri čemu se procjenjuje da su Milošević i njegovi saveznici odgovorni za desetke tisuća mrtvih te destabilizaciju cijele regije.³³ Mnogi su smatrali kako su se takvi gubici mogli izbjeći da je međunarodna zajednica bile „čvršće ruke“ sa Srbijom.

U kontekstu događaja 90.-ih godina³⁴, masakr u selu Račak te neuspjeli pokušaji mirnog rješavanja sukoba na teritoriju Kosova, stvaraju zabrinutost kako će međunarodna zajednica ponovno biti pasivni promatrač teških kršenja ljudskih prava. Zabrinutost kao i svojevrsna želja međunarodne zajednice za iskupljenjem dovode do NATO intervencije³⁵.

Jani Dienstbier (*UN Special Rapporteur for human rights* u bivšoj Jugoslaviji) ističe: „...*tek nakon početka bombardiranja je brutalno etničko čišćenje započelo.*“³⁶ Empirički podaci pokazuju kako je broj izbjeglica skočio sa 200.000 (prije intervencije) na 800.000 (poslije intervencije). Procjenjuje se kako je otprilike 80% žrtava u Kosovu ubijeno *tijekom* ili *nakon* intervencije. Bivša tužiteljica za ICTY, Carla del Ponte navodi kako je etničko čišćenje Albanaca u Kosovu započelo pod okriljem zračnih napada NATO-a.³⁷ Nazivanje NATO intervencije na Kosovo „humanitarnom intervencijom“ može se činiti neopravdanim. Čak i ako je bila zamišljena kao humanitarna intervencija, mnogo toga ukazuje na njezin neuspjeh sa perspektive zaštite ljudskih prava. Međutim, je li objektivno postignuti uspjeh intervencije ono na temelju čega ju klasificiramo? Uvjeti koje intervencija mora ispuniti kako bi mogla biti klasificirana humanitarnom čine predmet diskusija. Problem postizanja konsenzusa oko navedenih uvjeta je rezultat suprotstavljenih strahova. Ekstenzivno nabranje uvjeta koje intervencija mora ispuniti kako bi mogla biti klasificirana humanitarnom može dovesti do nemogućnosti njezina korištenja u praksi. Sa druge strane, restriktivno nabranje uvjeta čini zlouporabu humanitarne intervencije vjerojatnijom. Uvidom u stručnu literaturu nisam naišla

³³Wippman, D., *Kosovo and the Limits of International Law*, Fordham International Law Journal, vol. 25(1), str. 129.

³⁴Ovdje se referiram na genocid u Ruandi i Srebrenici te situaciju na Balkanu povodom raspada Jugoslavije.

³⁵Za detaljni uvid u tijek operacije vidi: Norris, J., *Collision Course, Nato, Russia and Kosovo*, Praeger (2005.)

³⁶Pinos, J. C., *op.cit.* u bilj. 28, str. 61.

³⁷*Ibid.*, str. 62.

na uvjet „objektivno postignuti uspjeh intervencije“.³⁸ Najsličniji tome uvjetu bio bi uvjet *proporcionalnosti*, međutim kod uvjeta proporcionalnosti nije riječ o objektivno postignutom uspjehom, nego uspjehu koji se *mogao očekivati*.

Iako empirički podaci (navedeni ranije u tekstu) upućuju na neuspjeh NATO intervencije sa perspektive zaštite ljudskih prava, možemo samo spekulirati do koje bi mjere došlo do teških kršenja ljudskih prava da se intervencija nije dogodila. NATO je tvrdio kako je „operacija Potkova“³⁹ unaprijed osmišljena te je SRJ iskoristila intervenciju kako bi ju ubrzala⁴⁰.

Teško je argumentirati vođenost NATO intervencije na Kosovo isključivo interesom zaštite ljudskih prava: „*Za zapadne je sile Kosovska kriza bila vođena frustracijom Miloševićem i opravdanim strahom da bi se nestabilnost i sukobi mogli dalje proširiti u regiji.*“⁴¹ Mogu li strateški interes i interes zaštite ljudskih prava koegzistirati? Koegzistenciju ističe Tony Blair, govoreći kako su NATO akcije bile: „*vođene suptilnom mješavinom zajedničkog osobnog interesa i moralne svrhe u obrani vrijednosti koje njegujemo. Na kraju se vrijednosti i interesi spajaju.*“⁴² Teško je zamisliti humanitarnu intervenciju koja bi bila u potpunosti neovisna o strateškim interesima. Međutim, je takva neovisnost uopće potrebna? Smatram kako strateški interesi i interesi zaštite ljudskih prava nisu međusobno isključivi. Shodno tome, očekivano je postojanje strateških interesa i u slučajevima humanitarne intervencije.

Humanitarna intervencija na Kosovo je trebala demonstrirati razinu do koje je međunarodna zajednica spremna ići kako bi zaštitila ljudska prava. Trebala je pokazati predanost međunarodne zajednice u pružanju zaštite ljudskih prava.

NATO je imao podršku međunarodne zajednice i nakon intervencije, koja je iskazana kroz naknadnu autorizaciju intervencije rezolucijom 1244 te kroz neprihvatanje nacrtu rezolucije Vijeća Sigurnosti koji je osudio NATO bombardiranje. Sve ovo ukazuje kako je intervencija NATO-a na Kosovo prihvaćena kao humanitarna od strane međunarodne zajednice.

Možemo zaključiti kako su: „*Ciljevi NATO-a bili su višestruki i varirali su tijekom vremena, a učinci njegova djelovanja bili su mješoviti. Sve u svemu, čini se da je NATO djelovao na Kosovu iz pretežito humanitarnih razloga i da je u konačnici postigao važne humanitarne ciljeve.*“⁴³

³⁸ To ne znači da navedeni uvjet ne postoji u nijednom nabranjanju uvjeta koje intervencija mora ispuniti kako bi mogla biti klasificirana humanitarnom. Međutim, navedeni uvjet svakako nije opće prihvaćen kao jedan od uvjeta humanitarne intervencije.

³⁹ Operacija Potkova je bila osmišljena kako bi pacificirala Kosovo protjerivanjem etničkih Albanaca.

⁴⁰ Pinos, J. C., *op.cit.* u bilj. 28, str. 134.

⁴¹ Norris, J., *op. cit.* u bilj. 35, 2005., str. xxii.

⁴² Pinos, J. C., *op.cit.* u bilj. 28, str.60.

⁴³ Wippman, D., *op. cit.* u bilj. 33, str. 142.

2.3.3. *Pravo na humanitarnu intervenciju i pitanje legalnosti NATO intervencije*

Većina stručnjaka međunarodnog prava smatra NATO intervenciju na Kosovo ilegalnom jer se ne može podvesti pod iznimke od *opće zabrane upotrebe sile*. Odnosno, intervencija je izvršena bez *eksplicitnog mandata* Vijeća sigurnosti (sukladno Glavi VII. Povelje UN-a) te nije bila riječ o *samoobrani* (sukladno čl.51. Povelje UN-a). Navedena dva slučaja su (uz *pristanak države*) jedine iznimke od *opće zabrane upotrebe sile* koja se smatra apsolutno obvezatnom normom (*ius cogens*) međunarodnog prava. Shodno tome, legalnost NATO intervencije na Kosovo se pokušala demonstrirati kroz *implicitni* mandat VS-a, *naknadno odobrenje* intervencije od strane Vijeća sigurnosti rezolucijom 1244 te ekstenzivno tumačenje *prava na samoobranu*.⁴⁴ Međutim, pitanje legalnosti NATO intervencije na Kosovo se promatralo i izvan navedenih iznimaka, *kroz pravo na humanitarnu intervenciju*.

Kao što je ranije istaknuto, *zabrana jednostrane upotrebe sile* je *ius cogens* međunarodnog prava: „*Članovi se u svojim Međunarodnim odnosima suzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje države, ili su na bilo koji način nespojive s ciljevima Ujedinjenih naroda.*“⁴⁵

Postoje stručnjaci koji humanitarnu intervenciju smatraju usklađenom sa Poveljom UN-a. Ističu kako formulacija: „*protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje suverene države ili na bilo koji način nespojiva s ciljevima Ujedinjenih naroda*“ označava slijedeće: „*Jedina sila koja je zabranjena je ona koja je u suprotnosti s teritorijalnim integritetom, političkom neovisnošću bilo koje države ili ciljevima UN-a.*“⁴⁶

Humanitarna intervencija nije usmjerena protiv teritorijalne cjelovitosti niti protiv političke nezavisnosti države već je usmjerena prema sprječavanju, odnosno zaustavljanju kršenja ljudskih prava. Zaštita ljudskih prava nije u suprotnosti s ciljevima UN-a već je jedna od temeljnih svrha organizacije:

„*Ostvarivati Međunarodnu suradnju rješavanjem međunarodnih problema ekonomske, socijalne, kulturne ili humanitarne prirode te razvijanjem i poticanjem poštovanja prava čovjeka i temeljnih sloboda za sve bez razlike s obzirom na rasu, spol, jezik ili vjeroispovijed;*“⁴⁷

⁴⁴ S obzirom na ograničenje ovog rada neću ulaziti u navedene argumente već ću fokus staviti na promatranje legalnosti kroz pravo na humanitarnu intervenciju.

⁴⁵ Povelja UN-a, *op. cit.* u bilj. 22, čl.2.st.4.

⁴⁶ Chinkine C., *The legality of NATO's action in the former republic of Yugoslavia (FRY) under international law*, International and Comparative Law Quarterly, vol. 49(4), str. 917.

⁴⁷ Povelja UN-a, *op.cit.* u bilj. 22, čl.1.st.3.

„1. Da bi se stvorili uvjeti stabilnosti i blagostanja potrebni za mirne i prijateljske odnose Među narodima, utemeljene na poštovanju načela ravnopravnosti i samoodređenja naroda, Ujedinjeni narodi unapređuju: ... c) opće i stvarno poštovanje prava čovjeka i temeljnih sloboda za sve bez razlike s obzirom na rasu, spol, jezik ili vjeroispovijed.“⁴⁸

„Svi se Članovi obvezuju da zajednički i pojedinačno djeluju u suradnji s Organizacijom na postizavanju ciljeva izloženih u Članku 55.“⁴⁹

Stoga možemo tvrditi kako humanitarna intervencija nije obuhvaćena zabranom upotrebe sile. Međutim, kada govorimo o čl.2.st.4. Povelje UN-a, prevladava mišljenje da se navedenim člankom postavlja *apsolutna* zabrana upotrebe sile, a formulacijom: „*protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje suverene države ili na bilo koji način nespojiva s ciljevima Ujedinjenih naroda*“, ojačava nepovredivost suverenosti država. „*Ako se legalnost Operacije Saveznička sila ne može temeljiti na Povelji, ona bi ipak mogla biti legalna prema međunarodnom običajnom pravu koje se razvilo zajedno s Poveljom i u skladu s njom.*“⁵⁰ Stoga se javlja pitanje: postoji li *pravo na humanitarnu intervenciju* u međunarodnom običajnom pravu?⁵¹ O tome postoje različita mišljenja: „*Ne postoji autoritativno mišljenje o ovom spornom području međunarodnog prava*“.⁵² Određeni stručnjaci ističu kako je ona dio međunarodnog običajnog prava pozivajući se na intervencije u Somaliji, Ruandi, Jugoslaviji, Indiji (1971.), Tanzaniji (1979.), Vijetnamu (1979.). Međutim, drugi stručnjaci ističu kako se u navedenim slučajevima nije pozivalo na „*humanitarnu intervenciju*“, već se pozivalo na ustanovljene iznimke od opće zabrane upotrebe sile.⁵³ Reakcija međunarodne zajednice na intervenciju u navedenim slučajevima je bila, u najmanju ruku, ambivalentna. Stoga, ako i uzmemo navedene slučajeve kao primjere „*state practice*“, još uvijek nedostaje odgovarajući *opinio juris*.

Gdje nas sve navedeno ostavlja po pitanju NATO intervencije na Kosovo? S obzirom na ambivalentnost mišljenja oko humanitarne intervencije nije začuđujuće kako je ambivalentnost prisutna i u pitanju legalnosti NATO intervencije na Kosovo. Tu ambivalentnost možda najbolje iskazuje B.Simma: „*Samo tanka crvena linija odvaja NATO-*

⁴⁸ *Ibid.*, čl.55.st.1.t.c).

⁴⁹ *Ibid.*, čl.56.

⁵⁰ Chinkin, C., *op. cit.* u bilj. 46, str. 916.

⁵¹ U razmatranju tog pitanja fokus treba biti na humanitarnim intervencijama izvršenim *bez mandata* VS-a. Ako je intervencija autorizirana od strane VS-a onda se vraćamo u sferu legalnosti po samoj Povelji UN-a i time ne rješavamo pitanje legalnosti humanitarne intervencije izvršene bez mandata VS-a.

⁵² Chinkine C., *op.cit.* u bilj. 46, str. 924.

⁵³ Autorizacija upotrebe sile od strane Vijeća Sigurnosti, korištenje prava na samoobranu, pristanak države na vanjsku intervenciju

ovu akciju na Kosovu od međunarodne zakonitosti. “⁵⁴Stoga ću uzeti slobodu i ostaviti pitanje otvoreno te se pridružiti zaključku J.S.Morton: „*Ono što je jasno iz pregleda literature o pravnom statusu NATO-ove intervencije u Jugoslaviji jest da vrlo mali broj znanstvenika pruža apsolutne zaključke o zakonitosti ili nezakonitosti intervencije. Većina znanstvenika koji intervenciju kvalificiraju kao kršenje međunarodnog prava priznaju da se može argumentirati i suprotno.*“⁵⁵

2.4. Potreba za promjenom

Humanitarna intervencija, iako na tragu rješenja, postavlja niz pitanja njezine provedbe. Treba naglasiti kako; „*Debata koja se vodi o humanitarnoj intervenciji nije debata između onih koji mare za ljudska prava i onih koji su indiferentni ili bezosjećajni prema ljudskim patnjama*“⁵⁶ Problemi provedbe humanitarne intervencije usko su vezani uz načelo državnog suvereniteta. Stoga, rasprave o humanitarnoj intervenciji gotovo uvijek uključuju i rasprave o suverenosti. Ne smatram da su humanitarna intervencija i načelo državnog suvereniteta međusobno suprotstavljeni jer: „*Obrana državnog suvereniteta, čak i od njegovih najustrajnijih pobornika, ne uključuje tvrdnju o neograničenoj moći države da postupi prema vlastitom narodu kako god želi.*“⁵⁷ Države su nositelji različitih obveza koje proizlaze iz međunarodnog prava: „*Načelo državnog suvereniteta ne opravdava radnje kojima se krši međunarodno pravo ili ugrožava globalni mir i sigurnost.*“⁵⁸ S obzirom na to da suverenost nije apsolutna, intervencija u svrhu zaštite ljudskih prava nije nužno kontradiktorna suverenosti: „*Načelo državnog suvereniteta nije apsolutno i podložno je ograničenjima.*“⁵⁹ Smatram kako je strah od zloupotrebe humanitarne intervencije, suštinski razlog njezina neprihvatanja. Posljedice zloupotrebe humanitarne intervencije bi mogle dovesti do nestabilnosti cijele međunarodne zajednice. „*Stabilnost međunarodne zajednice, posebice*

⁵⁴Simma, B., *NATO, UN and the use of force: legal aspects*, European Journal of International Law, vol.10(1), 1999., str. 22.

⁵⁵ Morton, J.S., *The Legality of NATO's Intervention in Yugoslavia in 1999: Implications for the Progressive Development of International Law*, ILSA Journal of International & Comparative Law, vol. 9(75), 2002., str. 100.

⁵⁶ Robert Jackson, *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, Oxford University Press, 2000., str. 291. (nedostupno djelo, navedeno prema: International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, International Development Research Centre, Ottawa, 2001., str. 133).

⁵⁷ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to protect*, International Development Research Centre, Ottawa, 2001., str. 8.

⁵⁸ Ali, S.; Zakir, M.H.; Tasawar, A.; Khan, S.H., *The Concept of State Sovereignty in International Law*, Asian Social Studies and Applied Research (ASSAR), Published by ASAR Council, vol. 2(4), 2021., str. 404.

⁵⁹ *Ibid.*

ujedinjenost velikih sila je daleko važnija, uistinu daleko važnija od manjinskih prava i humanitarne prevencije“⁶⁰. U ime „stabilnosti međunarodne zajednice“ mnogo puta pronalazak „pravilnog“ rješenja svedemo na prihvaćanje rješenja koje je međunarodna zajednica prije svega voljna provesti.

Kontekst prikazan kroz Ruandu, Srebrenicu i Kosovo nužan je kako bismo mogli razumjeti situaciju u kojoj se nalazio UN. Potreba za promjenom nadilazi stagnaciju okarakteriziranu rješenjima koja su se događajima 90.-ih pokazala nedostatnima i nezadovoljavajućima.

„Problemi povezani sa humanitarnom akcijom su previše hitni za riješiti, a dileme povezane sa nedjelovanjem previše akutne da bi čekale magičan trenutak globalnog filozofskog konsenzusa“⁶¹ Jedno od glavnih pitanja koje se postavljalo na razini UN-a bilo je; ima li međunarodna zajednica pravo zadirati u suverenost države kada to zahtijeva imperativ zaštite ljudskih prava? Tadašnji glavni tajnik UN-a Kofi Annan u godišnjem izvješću 2000.g. iskazuje tu dilemu u obliku pitanja: „Ako je humanitarna intervencija, zaista, neprihvatljiv napad na suverenitet, kako bismo trebali odgovoriti na Ruandu, na Srebrenicu, na grozne i sistematske povrede ljudskih prava koje vrijeđaju svako načelo naše zajedničke ljudskosti?“⁶²

3. POJAM „ODGOVORNOST ZA ZAŠTITU (R2P)“

2000.godine uspostavljena je *Međunarodna Komisija o intervenciji i državnoj suverenosti* (akronim *ICISS*, od engl. *International Commission on Intervention and State Sovereignty*). Njegov zadatak je bio pronalazak rješenja koje bi umanjilo jaz između suverenosti i humanitarne intervencije. Humanitarna intervencija (iako plemenita u svojoj ideji) nije uživala vjerodostojnost te je pitanje njezinog pravnog temelja bilo u najmanju ruku upitno. Njegov se „...ratio zasnivao prvenstveno na argumentima međunarodnog morala...“⁶³, stoga je bilo potrebno ideju humanitarne intervencije pretvoriti u nešto što bi predstavljalo međunarodnopravnu obvezu. *ICISS* u svome Izvješću predstavlja: *Odgovornost za zaštitu (R2P, od engl. Responsibility to protect)* kao: „povezujući koncept koji premošćuje raskol između intervencije i suvereniteta“⁶⁴. Na Svjetskom samitu UN-a 2005.g. R2P, kroz paragrafe

⁶⁰ Robert, J., *op. cit.* u bilj. 56.

⁶¹ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, International Development Research Centre, Ottawa, 2001., str. 129.

⁶² Kofi, A., *op.cit.* u bilj. 1, str. 48.

⁶³ Lapaš, D., *op.cit.* u bilj. 26, str. 132.

⁶⁴International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to protect*, International Development Research Centre, Ottawa, 2001., str. 17.

138 i 139 Zaključnog dokumenta, biva formalno prihvaćen od strane država. Formalnim prihvaćanjem doktrine relevantno postaje pitanje njezine implementacije. Glavni tajnik UN-a 2009.g. izvješćem: „*Implementacija odgovornosti za zaštitu*“, predstavlja „*3-pillar approach*“. *Izvješće ICISS-a (2001.g.)*, *Zaključni dokument Svjetskog samita UN-a (2005.g.)* te *Izvješće Glavnog tajnika UN-a o implementaciji R2P-a (2009.g.)* čine okosnicu odgovornosti za zaštitu.

3.1. Izvješće ICISS-a: „Odgovornost za zaštitu“

Terminom „*Odgovornost za zaštitu*“ ICISS ukazuje na promjenu terminologije. Do tog trenutka se u diskusijama koristio izraz: „*pravo na intervenciju*“ ili „*pravo na humanitarnu intervenciju*“ čime se po mišljenju ICISS-a (koje je dijelio s ostatkom međunarodne zajednice) naglasak stavljao na državu koja intervenira. Premala pozornost se posvećivala državi radi koje se intervenira, odnosno državi u kojoj dolazi do teškog kršenja ljudskih prava. Pitanje legalnosti humanitarne intervencije dominiralo je raspravom, stavljajući time razlog intervencije (zaštitu ljudskih prava) u drugi plan.

Podloga odgovornosti za zaštitu leži u koncepciji suvereniteta koja suverenost ne promatra kao apsolutno pravo. Prema takvoj koncepciji suvereniteta, suverenost države se očituje ne samo u pravima koja proizlaze iz suverenosti već i u odgovornosti koju suverenost podrazumijeva: „*Priznaje se kako suverenitet podrazumijeva dvostruku odgovornost: eksternu – poštivanje suvereniteta drugih država i internu, poštivanje dostojanstva i osnovnih prava svih ljudi unutar države*“.⁶⁵ Kako bi država mogla uživati u pravima koje joj njena suverenost omogućuje, mora poštivati odgovornosti koje suverenost nameće. Država, kao suveren, ima odgovornost prema svom narodu. Drugim riječima, država ima odgovornost za zaštitu vlastite populacije.⁶⁶ Ako država ne može ili ne želi postupiti sukladno svojoj odgovornosti za zaštitu: „*...načelo neintervencije popušta pred međunarodnom odgovornosti za zaštitu*“.⁶⁷ Ideja je da je neuspjeh u zaštiti stanovništva neuspjeh u ostvarivanju suvereniteta⁶⁸. Dakle, suverenost podrazumijeva primarnu odgovornost države za zaštitu vlastite populacije. Ako populacija države trpi ozbiljnu štetu, a država ne želi ili ne može

⁶⁵ *Ibid.*, str. 8.

⁶⁶ U radu ću se koristiti izrazom „*populacija*“ kada govorim o „*population*“. Smatram kako prijevod „*stanovništvo*“ ili „*narod*“ ne obuhvaća širinu izraza „*population*“ i može navesti na zaključak kako se zaštita ne odnosi na sve koji se nalaze na području neke države. Svjesna sam kako ni prijevod „*populacija*“ nije posve ispravan, ali ću se trenutno zadovoljiti sa njime.

⁶⁷ ICISS, *op. cit.* u bilj. 64, str. XI.

⁶⁸ Ova ideja seže sve do Hobbesa koji je tvorac teorije društvenog ugovora. Vidi: Hobbes, T., *Levijatan ili građa, oblik i moć crkvene i građanske države*, Jesenski Turk, 2024.

zaustaviti ili spriječiti teška kršenja ljudskih prava, međunarodna zajednica snosi odgovornost za zaštitu te populacije.

ICISS predstavlja različite dimenzije odgovornosti za zaštitu: 1. „*Odgovornost države za sprječavanje*“, 2. „*Odgovornost za djelovanje*“⁶⁹, 3. „*Odgovornost za obnovu uključujući izgradnju mira i pomirenje*“. Napominjem kako se diskurs oko R2P-a, od 2005.g. (Zaključni dokument svjetskog samita UN-a), a posebice od 2009.g. (Izvješće Glavnog tajnika UN-a: „Implementacija odgovornosti za zaštitu“) gotovo u potpunosti udaljio od sistematizacije R2P-a na navedene tri odgovornosti. Stoga se danas, R2P rijetko kada komentira kroz navedene tri odgovornosti čime se, po mome mišljenju, umanjuje njegova multidimenzionalnost. Smatram itekako bitnim predstaviti R2P kroz navedene tri odgovornosti i radi prikaza razvoja teorije i doktrine, ali i radi isticanja dubine R2P-a.

3.1.1. *Odgovornost države za sprječavanje*

Odgovornost države za sprječavanje označava prevenciju te je zamišljena kao polazište cijele odgovornosti za zaštitu. Tek ako i kada preventivne mjere ne uspiju, „invazivnije“ mjere mogu biti razmatrane. „*Osnovna poanta preventivnih mjera je naravno smanjenje, a nadajmo se i potpuna eliminacija, potrebe za intervencijom uopće. Ali čak i ondje gdje nisu uspjele spriječiti konflikt ili katastrofu, one su nužni preduvjet efektivnog odgovora na njih.*“⁷⁰

Prevenција, odnosno *odgovornost za sprječavanje* naglašava multidimenzionalnost cijele doktrine u odnosu na jednodimenzionalnost doktrine humanitarne intervencije: „*Intervencija bi trebala biti razmatrana samo kada prevencija nije uspjela- i najbolji način da se izbjegne intervencija je osiguranje uspjeha prevencije*“⁷¹.

Garreth Evans je istaknuo kako je namjera autora Izvješća bila: „*izgradnja političkog konsenzusa oko toga da su ti zločini (masovni zločini) svačiji, a ne ničiji posao*“. Prevencija je nužan preduvjet izgradnje takvog konsenzusa. Naglašavajući prevenciju, naglašavamo državnu (a posredno i međunarodnu) odgovornost pružanja skrbi i zaštite nad populacijom: „*Došlo je vrijeme da svi mi preuzmemo praktičnu odgovornost kako bismo spriječili nepotreban gubitak ljudskih života i da budemo spremni djelovati u cilju prevencije, a ne samo nakon katastrofe.*“⁷²

Efektivna prevencija masovnih zločina podrazumijeva: 1. postojanje efektivnog mehanizma analize ranih znakova upozorenja, 2. razumijevanje instrumenata prevencije od strane

⁶⁹ Unutar takvog multidimenzionalnog pristupa, ono što inače predstavlja humanitarna intervencija čini samo jedan element „odgovornosti za djelovanje“.

⁷⁰ ICISS, *op. cit.* u bilj. 46, str. 19.

⁷¹ *Ibid.*, str. 25.

⁷² *Ibid.*, str. 27.

kreatora politika („*policymakers*“), 3. sposobnost pružanja prikladnog odgovora te 4. postojanje političke volje za provedbu mjera prevencije. Sve navedeno počiva na prikupljanju preciznih i pravovremenih informacija jer pomoću njih ostvarujemo efektivnu diplomaciju na kojoj se uspjeh prevencije uvelike bazira. ICISS u svome Izvješću pod podnaslovom „*Early warning and analysis*“, ističe važnost preciznih informacija, govoreći: „*Preventivne mjere svoj temelj nalaze i proizlaze iz preciznih informacija, ali preventivna analiza često propusti ključne znakove upozorenja...ili pogrešno procijeni problem...*“.⁷³ Dobra analiza čini neizostavan preduvjet čije je ispunjenje potrebno kako za dobivanje reakcije relevantnih subjekata, tako i za osiguranje prikladnosti mjera koje čine taj odgovor. Postoje različiti alati za analizu među kojima se po svojoj važnosti ističe „*Framework of Analysis for Atrocity Crimes*“ (dalje ću ga u tekstu nazivati „Okvir za analizu masovnih zločina“). Važnost navedenog okvira se temelji na legitimitetu koji navedeni okvir uživa s obzirom da predstavlja jedini alat prevencije masovnih zločina dizajniran od strane UN-a. Iako neću za potrebe ovog rada ulaziti u detalje, osjećam ga se obaveznom spomenuti jer je izuzetno bitan u kontekstu prevencije. *Okvir za analizu masovnih zločina* navodi 14 čimbenika rizika te indikatore za svakog od njih: „*Kako bi bile učinkovite, procjene zahtijevaju sustavno prikupljanje točnih i pouzdanih informacija na temelju čimbenika rizika i indikatora koje Okvir utvrđuje.*“⁷⁴

Smisao Okvira za analizu masovnih zločina nije „traženje“ situacije u kojoj je svih 14 čimbenika rizika prisutno ili situacije koja ima najviše čimbenika rizika pa reagiranje isključivo u njoj. Smisao Okvira je uspostava mehanizma sustavnog prikupljanja informacija promatranjem određene situacije kroz „leću prevencije“. Naglašavam kako prikupljanje informacija mora biti *sustavno*, kako bi znajući osnovicu od koje polazimo mogli uočiti promjene u intenzitetu i općenito promjene u prisutnosti čimbenika rizika i indikatora. Značaj uživaju stručnjaci u ambasadama, stručnjaci „na terenu“ koji promatraju situaciju duži period i na temelju toga konstruiraju navedenu osnovicu jer sa na temelju nje prosuđuje „hitnost postupanja“. S obzirom na tu hitnost biramo prikladne preventivne mjere koje su u Izvješću ICISS-a izražene kroz dva pristupa prevenciji: 1. „*Root cause prevention efforts*“ te 2. „*Direct prevention efforts*“.

⁷³ *Ibid.*, str. 21.

⁷⁴ OHCHR, Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, *Framework of Analysis for Atrocity Crimes*, 30. rujna 2014., dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/documents/tools-and-resources/framework-analysis-atrocity-crimes> (09.rujna 2024.), str. 5.

Radi se o slijedećem, prevencija može biti usmjerena na glavni uzrok, odnosno „*korijen problema*“. Tada prevencija obuhvaća mjere okarakterizirane dugoročnim ulaganjem u ekonomski razvitak države, demokratizaciju, edukaciju i sl. Mogli bismo reći kako je cilj takvih mjera: „*izgraditi društvo otporno na masovne zločine*“⁷⁵. One obuhvaćaju:

- adresiranje političkih problema (izgradnja kapaciteta, ustavna podjela vlasti, izmjena vlasti, mjere za izgradnju povjerenja između različitih zajednica ili skupina, potpora slobodi medija i vladavini prava, promicanje civilnog društva)
- rješavanje problema ekonomske oskudice (razvojna pomoć, promicanje gospodarskog rasta i prilika, bolji uvjeti trgovanja)
- jačanje pravne zaštite (jačanje vladavine prava, zaštita integriteta i neovisnosti pravosuđa, jačanje zaštite ranjivih skupina, posebno manjina, pružanje podrške lokalnim institucijama i organizacijama)
- reforma sigurnosnog sektora (obrazovanje i obuka vojnih snaga, reintegracija bivših boraca, jačanje mehanizama civilne zaštite, promicanje pridržavanja kontrole oružja i sustava razoružanja)

Razumljivo je zašto bi prevencija obuhvaćala mjere čija je namjera stvaranje društva koje nema predispoziciju za počinjenje masovnih zločina. Međutim, provedba takvih mjera je izuzetno komplicirana upravo u onim državama gdje bi učinila razliku. Stoga „*Root cause prevention efforts*“ smatramo svojevrsnim idealom, ali upravo zbog njegove idealnosti vidimo potrebu za drugim pristupom.

Drugi pristup prevenciji je *direktna prevencija* koja je kao što joj naziv govori usmjerena na konkretnu odnosno direktnu situaciju. Mjere direktne prevencije su usmjerene na već uobličenog „neprijatelja“, stoga će biti agresivnije, prijetećeg karaktera. Mjerama direktne prevencije se želi postići da počinjenje masovnih zločina bude toliko riskantno, teško, neisplativo da potencijalnim „počiniteljima“ ne preostaje skoro ništa drugo nego odustati od nauma. Direktna prevencija kao i prevencija usmjerena korijen problema, ima četiri cjeline preventivnih mjera- *politička/diplomatska, ekonomska, pravna te mjere sigurnosnog sektora*. Ono po čemu se dva pristupa prevenciji razlikuju su instrumenti (konkretne preventivne mjere) kojima se navedene cjeline ostvaruju. Za prevenciju usmjerenu na korijen problema smo već naveli primjere preventivnih mjera, a preventivne mjere kod direktne prevencije obuhvaćaju:

⁷⁵Reike, R., *The “Responsibility to Prevent”: An International Crimes Approach to the Prevention of Mass Atrocities*, Ethics & International Affairs, vol. 28(4), 2014., str. 452.

- izravno uključivanje glavnog tajnika UN-a, uspostavu misija za utvrđivanje činjenica, poticanje dijaloga, međunarodni apeli
- davanje obećanja o novom financiranju ili ulaganju, obećanje povoljnijih trgovinskih uvjeta ili sa druge strane povlačenje ulaganja, prijetnje povlačenja potpore MMF-a ili Svjetske banke
- medijaciju, arbitražu, uspostavu kontrole poštivanja ljudskih prava, prijetnju međunarodnim pravnim sankcijama
- mjere preventivne diplomacije (npr. preventivno raspoređivanje mirovnih snaga), prijetnju upotrebe sile

Iako preventivne mjere usmjerene na korijen problema pridonose strukturalnim promjenama u društvu, sama provedba tih mjera se često svede na proklamaciju načela te (eventualno) identifikaciju slabih točaka pojedine države i nakon toga zastane. Zastoj je predugačak i u „normalnim okolnostima“, a kamoli u okolnostima kada govorimo o prevenciji u kontekstu odgovornosti za zaštitu. Uopće je pitanje kada su te mjere prikladne kao preventivna mjera u kontekstu odgovornosti za zaštitu jer njihova primjena traži promatranje situacije koja tek u dalekoj budućnosti ima potencijal „prerasti u masovni zločin“. Jedino takva situacija omogućava efektivnu uporabu takvih mjera. Stoga nije ni čudno da se u praksi uvelike polazi za mjerama direktne prevencije. Mjere direktne prevencije su brže, jednostavnije u provedbi, te je „signal“ potrebe njihove provedbe puno jači. Problem mjera direktne prevencije je prihvaćanje takvih mjera od strane države: *„Njihov strah je da će bilo kakva "internacionalizacija" problema rezultirati daljnjim vanjskim "uplitanjem" i krenuti niz sklisku padinu prema intervenciji.“*⁷⁶ Za efektivno adresiranje tog straha potrebna je strateška suradnja cijele međunarodne zajednice, što obuhvaća: države, UN i njegove specijalizirane agencija, regionalne i nevladine organizacija te medije.

3.1.2. Odgovornost za djelovanje

Odgovornost za djelovanje polazi od „neuspjeha“ odgovornosti za sprječavanje: *„Kada preventivne mjere ne uspiju riješiti ili obuzdat situaciju i kada je država nemoćna ili nevoljna popraviti situaciju, tada interventne mjere poduzete od strane drugih članica šire zajednice država mogu postati potrebne“.*⁷⁷ Mjere koje su odraz odgovornosti za djelovanje moraju biti nužne i prikladne za postizanje određenog cilja te ne smiju biti pretjerano teške s obzirom na cilj koji se želi postići. Međutim, kod razmatranja proporcionalnosti potrebno je postići

⁷⁶ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 25.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 29.

balans između udovoljenja zahtjevu proporcionalnosti te vremenske učinkovitosti jer ipak se nalazimo u stadiju djelovanja koji indicira određenu dozu hitnosti postupanja.

Odgovornost za djelovanje predstavlja reaktivni element odgovornosti za zaštitu. Jedna od mjera odgovornosti za djelovanje je *vojna intervencija*. Vojna intervencija je predviđena kao posljednje sredstvo te je kao takva rezervirana za iznimne situacije: „*U ekstremnim i iznimnim slučajevima, odgovornost za djelovanje može uključivati potrebu za pribjegavanjem vojnoj akciji.*“⁷⁸ Za istu su predviđeni kriteriji primjene, odnosno principi kojima bi trebala udovoljiti: *pravedan cilj, ispravna namjera, posljednje sredstvo, proporcionalnost te razumni izgledi*. Navedene ćemo kriterije promotriti kasnije u radu, na primjeru Libije (str. 30-36).

Ono na što vrijedi sada obratiti pažnju jest paralela navedenih kriterija sa kriterijima „*pravednog rata*“.⁷⁹ Teorija pravednog rata (ugrubo rečeno) promatra rat sa etičkog gledišta i pokušava dati odgovor na pitanje: može li rat biti pravedan te pod kojim uvjetima? Uvjeti koji su dani kroz stoljeća promatranja ovog pitanja su uvelike slični navedenim kriterijima vojne intervencije. Uspostavljajući takvu sličnost, autori Izvješća suptilno ukazuju na to kako vojna intervencija koja udovolji navedenim kriterijima nije samo opravdana već i *pravedna*. Legitimitet takve vojne intervencije proizlazi iz teorije pravednog rata i brojne literature koja o njoj postoji.

Odobrenje za vojnu intervenciju daje Vijeće sigurnosti. ICISS na više mjesta ističe važnost autoriteta Vijeća sigurnosti, pa tako navodi kako: „... *uopće ne sumnja da ne postoji bolje ili prikladnije tijelo od Vijeća sigurnosti koje bi se bavilo pitanjima vojne intervencije u svrhu zaštite ljudi*“.⁸⁰ Međutim, prepoznaje i uvažava manjkavost takvog autoriteta Vijeća sigurnosti koja proizlazi iz manjka reprezentativnosti te prava veta pet stalnih članica.

Prezentirane su alternative za slučajeve kada Vijeće sigurnosti odbije prijedlog za vojnom intervencijom, odnosno kada ne postoji vjerojatnost njegovog pravovremenog djelovanja. Rezolucijom *Uniting for Peace* predviđeno je hitno izvanredno zasjedanje Opće skupštine UN-a koja „*može dati odgovarajuće preporuke za kolektivne mjere koje tek „u slučaju narušenja mira ili čina agresije“ mogu uključivati i „upotrebu oružanih snaga*“⁸¹. Kao supsidijaran mehanizam predviđeno je i djelovanje regionalnih ili subregionalnih organizacija u okviru Glave VIII. Povelje UN-a, ali takvo djelovanje je podvrgnuto traženju odobrenja Vijeća sigurnosti. ICISS također upozorava na posljedice neakcije Vijeća sigurnosti u

⁷⁸ *Ibid.*, str. 31.

⁷⁹ Za bolji uvid u doktrinu preventivnog rata vidi: Đipalo, S., *Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine*, Zagrebačka pravna revija, vol. 4, br. 1., 2015., str. 65-90.

⁸⁰ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 49.

⁸¹ Lapaš, D., *op.cit.* u bilj. 26, str. 141.

„conscience-shocking situations“, navodeći: „...nerealno je očekivati da će pogođene države isključiti druge načine i oblike djelovanja kako bi odgovorile na ozbiljnost i hitnost ovih situacija.“⁸²

Ostale mjere odgovornosti za djelovanje prate jednaku podjelu na cjeline kao i mjere odgovornosti za sprječavanje: *politička/diplomatska, ekonomska, pravna te mjere sigurnosnog sektora* te obuhvaćaju: prekid diplomatskih odnosa ili povlačenje diplomatskih predstavnika, suspenziju članstva ili isključenje iz međunarodnih ili regionalnih organizacija, odbijanje primanja u članstvo, mjere zamrzavanja strane imovine, neraspoloživost financijskih sredstava, stavljanje restrikcija na aktivnosti koje ostvaruju dohodak kao što su nafta, dijamanti, zabrana putovanja, embargo na oružje, uspostava zaštićenih zona i zona zabrane letova. Mjerama odgovornosti za djelovanje se mora pristupiti na slijedeći način: „manje intruzivne i prisilne mjere bi uvijek trebale biti razmotrene prije primjene prisilnijih i intruzivnijih mjera.“⁸³

Nevjerojatno je koliko je puta ICISS u svome Izvješću naglasio posezanje za vojnom intervencijom kao *ultima ratio* te koliko je nastojao elaborirati činjenicu kako ona predstavlja samo jedan dio R2P-a. Unatoč tome, odgovornost za zaštitu se u velikoj mjeri prosuđuje upravo po vojnoj intervenciji. Rezultat takve prosudbe je pogrešno percipiranje R2P-a kao sinonima za humanitarnu intervenciju (o navedenoj će percepciji biti riječi kasnije u radu- vidi str. 36-38).

3.1.3. Odgovornost za obnovu uključujući izgradnju mira i pomirenje

Odgovornost za obnovu simbolizira kontinuitet odgovornosti za zaštitu: mjere odgovornosti za obnovu ne označavaju kraj zaštite već novi proces prevencije.⁸⁴ Način na koji ICISS gradi odgovornost za zaštitu premješta fokus sa *reakcije na preventivne mjere* i *dugoročnu obvezu prema zaštiti ljudskih prava*. „Trebala bi postojati iskrena posvećenost pružanju pomoći pri izgradnji trajnog mira, promicanju dobrog vladanja i održivog napredovanja.“⁸⁵

Odgovornost za obnovu obuhvaća mjere kojima je cilj dvostruki: sprječavanje „oživnuća“ konflikta i pružanje pomoći u svrhu napredovanja: „Kako bi izbjegli povratak konfliktu istovremeno polazeći čvrste temelje za razvoj, naglasak mora biti stavljen na nužne prioritete“.⁸⁶ Mjere su usmjerene na jačanje nacionalnih institucija, ulaganje u

⁸² ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 55.

⁸³ *Ibid.*, str. 29.

⁸⁴ Evans, G., *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, Brookings Institution Press, 2008. str. 148.

⁸⁵ *Ibid.*, str. 39.

⁸⁶ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 40.

infrastrukturu, promociju ljudskih prava, ulaganje u socijalni razvitak zemlje, demobilizacija i pružanje pomoći prilikom reintegracije i sl.. Naglašava se kako navedene mjere treba promatrati kroz leću prevencije: „...*cilj je nadograditi, dodati ili reorijentirati takve radnje prema smjeru koji je dizajniran za smanjenje rizika ponovnog oživnuća konflikta i koji pridonosi kreiranju najpogodnijih uvjeta za pomirenje, obnovu i oporavak*“⁸⁷.

Važnost odgovornosti za obnovu u kontekstu R2P-a proizlazi iz prirode masovnih zločina- šanse masovnih zločina su veće tamo gdje su se masovni zločini već dogodili: „*masovno nasilje mnogo je više ciklično nego linearno*“.⁸⁸ R2P počiva na ideji da je najbolji način zaštite civila od masovnih zločina uspostava odgovornih država. Kroz odgovornost za obnovu R2P pokušava pružiti odgovor na pitanje: kako sagraditi svijet koji čine odgovorne države?⁸⁹

Problem provedbe mjera odgovornosti za obnovu tiče se financiranja takvih mjera i pronalaska balansa između *pružanja pomoći i poticanja samostalnog razvoja*. Potrebno je pružiti efektivnu pomoć bez da se države kojoj se ta pomoć pruža, učini ovisnom o njoj. Provođenje mjera odgovornosti za obnovu odražava se na suverenost države jer one mogu podrazumijevati suspenziju suverenih ovlasti države. Stoga, odgovornost za obnovu može biti pogrešno percipirana kao odraz neo-kolonijalističkih nastojanja. ICISS prepoznaje navedenu opasnost i u tu svrhu naglašava kako odgovornost za obnovu: „*mora biti usmjerena prema vraćanju društva o kojem je riječ onima koji u njemu žive i koji, u konačnici, moraju zajedno preuzeti odgovornost za njegovu buduću sudbinu*“.⁹⁰

Mjere odgovornosti za obnovu bi trebale biti usmjerene na pružanje efektivne pomoći. Efikasnost mjera se osigurava kroz balans između navođenja države što činiti i poticanja njezina osamostaljenja.

3.2. Zaključni dokument Svjetskog samita UN-a

Rezolucijom Opće skupštine UN-a od 16.rujna 2005.g. usvojen je *Zaključni dokument Svjetskog samita UN-a*. Time je odgovornost za zaštitu formalno prihvaćena od strane država. Zanimljivo je što se unutar paragrafa 138. do 140.⁹¹ (kojima se prihvaća odgovornost za zaštitu), posebice ističe *odgovornost države za sprječavanje*. Ističe se kako odgovornost za

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Evans, G., *op. cit.* u bilj. 85, str. 148.

⁸⁹ Bellamy, A. J., *Responsibility to Protect*, 1. izdanje, Polity, 2013., str. 168.

⁹⁰ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 45.

⁹¹ UN, General Assembly, *World Summit Outcome: resolution / adopted by the General Assembly*, 24. listopada 2005., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/556636?v=pdf> (10. rujna 2024.)

zaštitu uključuje prevenciju masovnih zločina kroz prikladne i nužne mjere te se poziva međunarodna zajednica da pruži podršku UN-u pri uspostavi „*early warning capability system*“. Također se ističe spremnost međunarodne zajednice na pružanje pomoći državama pri izgradnji kapaciteta zaštite vlastite populacije od genocida, ratnih zločina, etničkog čišćenja te zločina protiv čovječnosti. Zašto se *odgovornost države za sprječavanje* kao jedan element odgovornosti za zaštitu, toliko istaknula prilikom samog prihvaćanja odgovornosti za zaštitu? Možemo tvrditi kako je razlog tome nesprijetnost međunarodne zajednice za prihvaćanje ičeg više, što je rezultiralo fokusiranjem na najmanje problematičan dio odgovornosti za zaštitu. Iako je takva analiza primamljiva i vrlo vjerojatno do određene mjere točna, smatram takav cinizam nezadovoljavajućim. ICISS je u svome Izvješću predstavio prevenciju srcem odgovornosti za zaštitu. ICISS je bio vođen spoznajom kako su užasi 90.-ih godina mogli biti spriječeni pravovremenom reakcijom onih na pozicijama moći: „*Da je svijet samo imao oči da ih vidi, rani znakovi upozorenja bili su u izobilju za gotovo svaki od najgorih slučajeva genocida i masovnih zločina na svijetu.*“⁹² Stoga, možemo optimistično tvrditi kako su države prepoznale, odnosno uvažile važnost prevencije upravo zbog razloga koje je isticao ICISS u svome Izvješću, prihvaćajući time postavku kako je ona jezgra R2P-a. ICISS u svome Izvješću izbjegava preveliko konkretiziranje dosega R2P-a nadajući se vjerojatno što široj primjenjivosti, a na mjestima na kojima to čini, čini to dosta široko. ICISS najuži doseg R2P-a postavlja u sklopu kriterija „*ispravne namjere*“ koji čini jedan od šest kriterija za vojnu intervenciju. Navodi da je vojna intervencija za svrhe zaštite ljudskih života opravdana: „*...kako bi zaustavila ili spriječila gubitak života velikih razmjera, stvarni ili predviđeni, sa ili bez genocidne namjere, koji je produkt namjernog državnog djelovanja, ili zanemarivanja ili nesposobnosti države da djeluje ili je riječ o državi u raspadu; ili "etničko čišćenje" velikih razmjera, stvarno ili predviđeno...*“⁹³.

Zaključnim dokumentom Svjetskog samita UN-a, doseg odgovornosti za zaštitu biva određen, odnosno ograničen na: *genocid, ratne zločine, zločine protiv čovječnosti te etničko čišćenje* (skupno nazivani: masovni zločini). Navedeni masovni zločini predstavljaju najteža kršenja ljudskih prava te je oko njihove neprihvatljivosti već postojao konsenzus u međunarodnoj zajednici. Stoga je ograničavanjem dosega doktrine na njih, izbjegnuta kontroverza i brojne diskusije o tome kada je R2P primjenjiv. Neproblematiziranje pitanja

⁹² Evans, G., *op. cit.* u bilj. 85, str. 79.

⁹³ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 32.

„kada“ se R2P primjenjuje ostavilo je mjesta problematiziranju pitanja „kako“ se primjenjuje. Time fokus dolazi na pitanje njegove implementacije.

3.3. Izvješće Glavnog tajnika UN-a: „Implementacija odgovornosti za zaštitu“

Slijedeći korak oblikovanja odgovornosti za zaštitu predstavljalo je Izvješće Glavnog tajnika UN-a: „Izvješće o implementaciji R2P-a.“ Novina koju je Izvješće predstavilo je takozvani „3-pillar approach“ kroz koji se danas R2P definira. Izvješće ICISS-a je sistematizacijom R2P-a na „odgovornost za sprječavanje“, „odgovornost za djelovanje“ te „odgovornost za obnovu i ponovnu izgradnju mira“ željelo naglasiti širinu i razliku R2P-a u odnosu na humanitarnu intervenciju. Izvješće ICISS-a je predstavilo višestruke elemente odgovora na teško kršenje ljudskih prava koji su uključivali preventive mjere, mjere reakcije te mjere usmjerene na obnovu i ponovnu izgradnju. „3-pillar approach“ naglašava slojevitost R2P-a predstavljajući tri stupa odgovornosti za zaštitu:

1. *Odgovornost države za zaštitu vlastite populacije*
2. *Odgovornost međunarodne zajednice za pružanje asistencije državi*
3. *Odgovornost međunarodne zajednice za pravodobno i odlučno reagiranje svim odgovarajućim sredstvima*

Izvješće Glavnog tajnika UN-a je zapravo na sistematizirani način predstavilo one elemente R2P-a koji su bili formalno prihvaćeni od strane međunarodne zajednice kroz paragrafe 138 i 139 Zaključnog dokumenta svjetskog samita UN-a 2005.g.. Elaboriralo je primarnu odgovornost države za zaštitu (1.stup) koju prati odgovornost međunarodne zajednice za pružanje asistenciji državi u ispunjavanju njezine odgovornosti za zaštitu (2.stup), a koja prerasta u supsidijarnu odgovornost međunarodne zajednice za zaštitu kada je država „očito neuspješna“ („*manifestly failing*“) u pružanju zaštite (3.stup).

Navedenim pristupom R2P-u nije predstavljeno ništa novo u odnosu na Izvješće ICISS-a, ali došlo je do promjene u percepciji R2P-a. Izvješće ICISS-a je naglasak stavilo na dimenzije R2P-a, dok je Izvješće Glavnog tajnika UN-a naglasak stavilo na „tko je odgovoran i kada“. *Izvješće o implementaciji R2P-a* naglasak stavlja na 3.stup, odnosno na to što bi međunarodna zajednica trebala učiniti kada je država „očito neuspješna“ u ostvarenju svoje odgovornosti za zaštitu. Time se primarna odgovornost države za zaštitu stavlja u drugi plan: „*kontroverza oko 3.stupa... sprječava ono što bi inače moglo biti konstruktivno usredotočenje vlada na ono što praktički mogu učiniti kako bi bolje zaštitile stanovništvo od*

najtežih zločina gdje god se dogodili.“⁹⁴ Navedeno je dovelo do percipiranja R2P-a kroz njegov jedan element- *vojnu intervenciju*. Treba podsjetiti kako je vojna intervencija samo jedna (i to najviše regulirana i problematizirana) od mjera predviđenih u Izvješću ICISS-a u sklopu *odgovornosti za djelovanje*.

„*Odgovornost za obnovu i ponovnu izgradnju mira*“ koju je Izvješće ICISS-a predstavilo kao treću dimenziju R2P-a, biva zapuštena, a mogli bismo reći i potpuno napuštena. Možda bismo je mogli podvesti pod 2.stup R2P-a, međutim time se navedena odgovornost čini u prvom redu odgovornošću države, a tek posredno odgovornošću međunarodne zajednice kroz asistenciju. Intencija ICISS-a je bila upravo suprotno, navedena se odgovornost promatrala kao odgovornost koja u prvom redu tereti međunarodnu zajednicu jer se aktivira upravo zbog intervencije međunarodne zajednice: „...*ako se poduzme vojna intervencija... – trebala bi postojati istinska predanost pomaganju izgradnji trajnog mira i promicanju dobrog upravljanja i održivog razvoja.*“⁹⁵

3.4. Pravna priroda odgovornosti za zaštitu

Je li odgovornost za zaštitu *teorija, doktrina, norma, načelo ili pravilo*? Odgovor na to pitanje zavisi od toga što je predmet proučavanja, R2P je: „*sve to, ali ne sve u isto vrijeme*“⁹⁶. Izvješćem ICISS-a je razvijena *teorija* odgovornosti za zaštitu koja biva međunarodno prepoznata u Zaključnom dokumentu Svjetskog samita UN-a kao *politička doktrina* sa potencijalom postanka *pravnom doktrinom*.⁹⁷ Taj potencijal možemo smatrati ostvarenim s obzirom na slijedeće; „*Budući da se Vijeće sigurnosti UN-a kao kvazi-sudbena institucija*⁹⁸ *u narednim godinama pozivalo na R2P u svojim odlukama*⁹⁹, *moglo bi se tvrditi da je koncepcija R2P-a prepoznata kao relevantna pravna doktrina.*“¹⁰⁰

Kada bi odgovornost za zaštitu sveli na jednu *normu* ona bi predstavljala obvezu međunarodne zajednice (kako država tako i međunarodnih institucija) na zaštitu populacije

⁹⁴ Barber, R., *Reflections on the three pillars of the responsibility to protect, and a possible alternative approach*, Australian Journal of International Affairs, vol. 77(4), 2023., str. 417.

⁹⁵ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 39.

⁹⁶ Krešić, M., *Is the R2P norm a legal norm?*, ResearchGate, 2022., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/360625450_Is_the_R2P_Norm_a_Legal_Norm (10. rujna 2024.), str. 359.

⁹⁷ *Ibid.*, str. 362.

⁹⁸ Izraz *kvazi-sudbena institucija* profesor Krešić koristi kako bi dočarao ovlasti Vijeća Sigurnosti. Vijeće Sigurnosti nije sudbena institucija, ali je: „an institution that may order the use of physical coercions based on the determination of the breach of international norms“. (Vidi *ibid.*, str. 362.)

⁹⁹ Vidi npr.: S.C. Res. 1706, U.N. Doc. S/RES/1706 (31. kolovoz 2006.), S.C. Res. 1970, U.N. Doc. S/RES/1970 (26. veljače 2011.); S.C. Res. 1973, U.N. Doc. S/RES/1973 (17. ožujak 2011.)

¹⁰⁰ Krešić, M., *op. cit.* u bilj. 96, str. 362.

od masovnih zločina.¹⁰¹ Iz navedene norme možemo izvući dvije implicirane *norme*: 1. države moraju zaštititi vlastitu populaciju i 2. međunarodne institucije (uključujući i države) moraju zaštititi populaciju.¹⁰² Ove dvije norme su zapravo *načela (principle)*, a kada ta načela želimo primijeniti na određenu situaciju potrebno je na temelju njih konstruirati *pravila*. Je li odgovornost za zaštitu pravna norma? Za davanje odgovora na postavljeno pitanje možemo primijeniti *pozitivistički i ne-pozitivistički pristup*. Pozitivistički pristup za kvalifikaciju neke norme pravnom normom traži da se norma nalazi u važećem pravnom dokumentu, odnosno da je dio običajnog prava. Ne-pozitivistički pristup¹⁰³ smatra da se neka norma može kvalificirati kao pravna norma neovisno o tome nalazi li se u pravnom dokumentu, odnosno je li dio običajnog prava. Odgovornost za zaštitu se ne nalazi u pravnom dokumentu i još uvijek se ne smatra dijelom međunarodnog običajnog prava¹⁰⁴¹⁰⁵. Stoga ćemo promotriti može li se odgovornost za zaštitu smatrati pravnom normom kroz ne-pozitivistički pristup.

Jedan od ne-pozitivističkih pristupa je „*Political responsibility approach*“¹⁰⁶ (*PRA*): „*Pristup političke odgovornosti u identifikaciji pravne norme (u daljnjem tekstu – PRA) i specifični koncept norme u nastajanju odgovarajući su alati za određivanje pravne prirode R2P norme.*“¹⁰⁷ PRA pruža normativnu osnovu za nastanak moralne norme, odnosno norme političkog morala. Norma političkog morala se može dalje manifestirati kao pravna norma¹⁰⁸ na dva načina: 1. primjenom norme od strane tijela koja primjenjuju pravo (u što ulaze i sudbena i kvazi-sudbena tijela¹⁰⁹) ili 2. primjenom specifičnog koncepta norme u nastajanju. Specifični koncept norme u nastajanju označava razvijanje norme će od osjećaja moralne dužnosti prema osjećaju pravne obveze. Osjećaj pravne obveze, ako je dovoljno jak, može dovesti do identifikacije norme kao osnove za prisilnu provedbu.¹¹⁰ Tijela koja primjenjuju

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 363.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Za detaljniji uvid u ne-pozitivistički pristup vidi: Krešić, M., *About Non-Positivist Perspective on Legal Values in International Law*, Bratislava Law Review, vol. 4(2), 2020., str. 31-48.

¹⁰⁴ Postoje stručnjaci koji prvi stup odgovornosti za zaštitu kao i generaliziranu verziju trećeg stupa smatraju dijelom međunarodnog običajnog prava. Vidi: VanLandingham, R., *Politics or Law: The Dual Nature of the Responsibility to Protect*, Denver Journal of International Law & Policy, Vol. 41(1), str. 63-85. Međutim, prevladava viđenje kako R2P nije dio običajnog prava.

¹⁰⁵ Za analizu R2P-a kroz pozitivistički pristup vidi: Bellamy, A. J., *The Responsibility to Protect Turns Ten*, Ethics & International Affairs, vol. 29(2), 2015., str. 161-185.

¹⁰⁶ Vidi: Krešić, M., *op. cit.* u bilj. 103.

¹⁰⁷ Krešić, M., *op. cit.* u bilj. 96, str. 357.

¹⁰⁸ Za objašnjene navedene tvrdnje vidi: Krešić, M., *op. cit.* u bilj. 103., str. 35., bilješka 7.

¹⁰⁹ Vidi: Krešić, M., *Koncept kvazisudbenog procesa u međunarodnom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 51(1), 2014., str. 101-118.

¹¹⁰ Krešić, M., *op. cit.* u bilj. 96, str. 365.

pravo mogu primijeniti PRA na prvi način i time dati R2P normi status utvrđene pravne norme (*established norm*) ili se, sukladno drugom načinu, može tvrditi da PRA daje R2P normi status norme u nastajanju (*emerging norm*).

Dakle, R2P normu možemo smatrati pravnom normom kroz ne-pozitivistički pristup. Kada Vijeće sigurnosti, međunarodni sudovi, države primjene R2P normu, dolazi do promjene međunarodnog poretka, a da pritom ne postoji potreba za formalnom izmjenom Povelje UN-a. „*Politički moral, običaji i međunarodni tekstovi, uključujući Povelju UN-a, - kao tri pokazatelja za identifikaciju normi u nastajanju – čine R2P normu prikladnom za primjenu od strane tijela koja primjenjuju pravo.*“¹¹¹

4. PRIMJENA I PERCIPIRANJE R2P-a

4.1. Libija: vojna intervencija u kontekstu R2P-a

Situacija u Libiji 2011.g. je potvrdila postojanje doktrine R2P-a, ali je istovremeno ukazala na problem njezine praktične primjene. VS je kroz rezoluciju 1970 i rezoluciju 1973, koristeći se R2P jezikom, iskazalo prihvaćenost doktrine. R2P je promijenio percepciju država o masovnim zločinima, socijalizirajući ih u vjerovanje da je masovne zločine potrebno prevenirati, odnosno da je na iste potrebno pravovremeno i odlučno odgovoriti. Takvo vjerovanje je utjecalo na ponašanje Vijeća sigurnosti kada je rezolucijom 1973 po prvi put na teritoriju suverene države autoriziralo intervenciju u svrhu zaštite ljudskih prava protiv želje suverena.¹¹² Važnost Libije za R2P je bila u tome što se debata oko R2P-a prebacila sa „postoji li R2P“ na „kako ga praktično primijeniti“: „*Rasprava se sada ne odnosi na to postoji li dogovor o načelu, već na način na koji ga treba implementirati*“¹¹³. U tom se kontekstu govori kada se govori o "uspjehu R2P-a u Libiji". Sa druge strane, neuspjeh R2P-a u Libiji očituje se u njegovoj praktičnoj implementaciji. Kritike su usmjerene na prekoračenje mandata VS-a te sa njime povezanom promjenom režima kao i na stanje u Libiji nakon intervencije NATO-a, uključujući i utjecaj na cijelu regiju. U nastavku rada ćemo promotriti situaciju u Libiji kroz pet kriterija predviđenih izvješćem ICISS-a, a koji služe kao smjernice za uporabu vojne sile u R2P situacijama. S obzirom da nakon Libije, R2P u pogledu vojne intervencije nije dobio priliku kristalizacije, teško je reći jesu li ti kriteriji prihvaćeni i koliko njihovo ispunjenje utječe na odluku o uporabi vojne sile u kontekstu R2P-a. Smatram

¹¹¹ *Ibid.*, str. 366-367.

¹¹² Dunford, R.; Neu, M., *Just War and the Responsibility to Protect: A Critique*, 1.izdanje, Zed Books, 2019., str. 33.

¹¹³ *Ibid.*, str. 37.

korisnim (pošto su navedeni u izvješću ICISS-a i snažno podržani i promovirani od autora izvješća), promotriti uporabu vojne sile u Libiji kroz njih. Ako ni zbog čega drugog, onda kako bi se vidjelo je li taj dio R2P-a korišten onako kako je zamišljeno.

a. Ozbiljnost štete

Kako bi uporaba vojne sile bila opravdana: „*mora postojati ozbiljna i nepopravljiva šteta koja se nanosi ljudima, ili čije je nanošenje neposredno vjerojatno, sljedeće vrste: A. veliki gubitak života, stvaran ili predviđen, s genocidnom namjerom ili bez nje, koji je rezultat namjernog djelovanja države, zanemarivanja ili nesposobnosti države da djeluje, ili situacije neuspjele države; ili B. veliki razmjeri "etničkog čišćenja", stvarnog ili predviđenog, bilo putem ubijanja, prisilnog protjerivanja, terora ili silovanja.*“¹¹⁴

U okviru Arapskog proljeća, 15. veljače 2011. g. započinju prosvjedi u Libiji, koji se kroz nekoliko dana uspijevaju prošiti na nekoliko gradova. Vlada je oštro odgovorila na prosvjede što je rezultiralo njihovim jačanjem u intenzitetu i eskalacijom u narodni ustanak protiv Gaddafija. Prema procjenama *Human Rights Watch* najmanje 173 osobe su ubijene tijekom četiri dana prosvjeda, Međunarodni kazneni sud je procijenio kako je tokom veljače, prije izbijanja civilnog rata, 500 do 700 civila ubijeno¹¹⁵. Gaddafi je jasno pokazao svoj stav prema pobuni kada je na nacionalnoj televiziji Libije, prijetio smrću tisućama i „rijekama krvi“ ako pobuna ne prestane. Pozivao je na eskalaciju nasilja koristeći se jezikom „žohari“¹¹⁶, „štakori“, „kukavice i izdajice“, pritom se referirajući na prosvjednike. Unatoč tome, pobuna nije izgubila na intenzitetu, štoviše jačala. Zabrinutost raste približavanjem Gaddafijevih snaga gradu Bengazi: „*Libijska televizija emitirala je poruku da vojska dolazi u Bengazi "kako bi očistila vaš grad od naoružanih bandi". Što je najvažnije, sam Gaddafi zaprijetio je oporbi u Bengaziju na nacionalnom radiju i televiziji, rekavši da je vojska "večeras" na putu i da "nećemo pokazati milosti i sažaljenja".*“¹¹⁷

¹¹⁴ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. XII.

¹¹⁵ Simon A., *Libya and the Responsibility to protect*, Global Centre for the Responsibility to Protect, Occasional Paper Series, br. 3, 2012., str. 6.

¹¹⁶ Istim izrazom se koristio Leon Mugesera, političar Ruande, kada je svojim govorom pozivao na eskalaciju nasilja nad Tutsijima, referirajući se na njih kao na žohare koje treba istrijebiti.

¹¹⁷ Simon A., *op. cit.* u bilj. 115, str. 6.

b. *Ispravna namjera*

„Primarna svrha intervencije, bez obzira na druge motive koje intervenirajuće države mogu imati, mora biti zaustavljanje ili sprječavanje ljudske patnje. Ispravna namjera bolje se osigurava multilateralnim operacijama, uz jasnu podršku regionalnog mišljenja i žrtava“¹¹⁸

Općenito gledajući, što ukazuje na primarnu svrhu poduzete akcije? Vjerujemo li na riječ onoga koji je poduzima i uzimamo je kao sud koji određuje primarnost ili se kao primarna svrha uzima ono čemu je javno mnijenje dalo značaj? Možda je najbolji pokazatelj primarnosti kontekst unutar kojeg je poduzeta gdje se javna percepcija isprepliće riječima i postupcima onoga koji poduzima akciju¹¹⁹, tvoreći opći konsenzus o tome što je uistinu primarna svrha poduzete akcije. Kontekst događaja u Libiji prije vojne intervencije sam već ukratko prokomentirala, a javnu percepciju situacije najbolje vidimo kroz donesene rezolucije, regionalne organizacije, izjave visokih dužnosnika za ljudska prava. Vijeće Sigurnosti u rezolucijama 1970 i 1973 primarno ističe zaštitu ljudskih prava te poziva Libiju na poštivanje vlastite *odgovornosti za zaštitu*. 22. veljače 2011. g., Liga arapskih država (Arapska liga) usvaja izjavu 136 kojom obustavlja sudjelovanje libijskih izaslanstava na sjednicama Arapske lige i u svim organizacijama u nadležnosti tog tijela sve dok libijske vlasti ne zajamče sigurnost libijskog naroda. 25. veljače 2011. g., Visoki povjerenik UN-a za ljudska prava, Navi Pillay, obraća se Vijeću za ljudska prava i u svojoj izjavi podsjeća Vijeće na odgovornost (odgovornost za zaštitu) preuzetu 2005. godine. Visoki povjerenik UN-a za ljudska prava iznosi kako su se prosvjednici: „*Apelirali na UN i međunarodnu zajednicu za zaštitu. Dugujemo im solidarnost i zaštitu od nasilja*“,¹²⁰ Posebni savjetnici Glavnog tajnika UN-a za prevenciju genocida i odgovornost za zaštitu, su također podsjetili Libiju na odgovornost koju je preuzela na Svjetskom samitu UN-a 2005. g.. 1. ožujka 2011. g., usvojena je rezolucija 65/265 Opće skupštine UN-a, koja je bila rezultat koordinirane akcije Vijeća za ljudska prava i Opće skupštine UN-a. Navedenom je rezolucijom suspendirano pravo Libije na sudjelovanje u Vijeću za ljudska prava. „*Glavni UN-ov forum za ljudska prava, optužilo libijske čelnike da u gušenju prosvjeda borcima za demokraciju "grubo i sustavno krše*

¹¹⁸ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. XII.

¹¹⁹ Postupke VS-a koji su prethodili autorizaciji intervencije ćemo prokomentirati u okviru kriterija „*posljednje sredstvo*“

¹²⁰ OHCHR, *Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya: Statement by Navi Pillay, UN High Commissioner for Human Rights (Human Rights Council - 15th Special Session - Geneva, 25. veljače 2011.)*, dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/statements/2011/02/situation-human-rights-libyan-arab-jamahiriya-statement-navy-pillay-un-high> (11. rujna 2024.)

ljudska prava“.¹²¹ 7. ožujka 2011.g., Vijeće za suradnju arapskih zemalja Zaljeva (akronim GCC): „zahtijeva od Vijeća sigurnosti UN-a da poduzme sve potrebne mjere za zaštitu civila, uključujući provedbu zone zabrane leta iznad Libije“¹²². 12. ožujka 2011.g. Arapska liga (akronim LAS) rezolucijom 7360 traži od Vijeća sigurnosti „da preuzme svoje odgovornosti i poduzme potrebne mjere za hitno uvođenje zone zabrane letenja“.

Iz svega navedenog možemo vidjeti javnu percepciju situacije u Libiji. Štoviše: „Kada je Vijeće sigurnosti UN-a usvojilo rezoluciju 1973, kojom je odobrena uporaba sile u Libiji, 13 od 14 država članica Vijeća sigurnosti UN-a koje su sudjelovale u raspravi koja je uslijedila nakon njezina odobrenja, izričito je navelo pozive regionalnih organizacija kao čimbenike koji su utjecali na njihovo donošenje odluka.“¹²³ Na rezoluciju 1973 kojom Vijeće Sigurnosti autorizira uporabu vojne sile u svrhu zaštite ljudskih prava, veto nije stavila nijedna od pet stalnih članica VS-a. Rusija i Kina koje su u prošlosti uvijek bile skeptične oko davanja odobrenja za intervenciju na teritoriju druge države (posebice kada se to čini u ime zaštite ljudskih prava), ovoga su puta ne stavljajući veto podržale intervenciju. U literaturi se često ističe kako je NATO prekoračio dani mu mandat čime je primarna svrha intervencije postala promjena režima: „promjena režima brzo je postala središnji cilj intervencije“¹²⁴. O navedenom će biti više riječi kada ćemo raspravljati o kriteriju proporcionalnosti.

c. Posljednje sredstvo

„Vojna intervencija može biti opravdana jedino kada je svaka druga nevojna opcija usmjerena na prevenciju ili mirno razrješenje krize istražena, a postoje opravdani razlozi za vjerovanje kako manje invazivne mjere ne bi uspjele.“¹²⁵

Za prosudbu ispunjenja kriterija „posljednje sredstvo“ ponovno se okrećemo međunarodnoj zajednici jer se kroz nju ostvaruje eksploracija manje invazivnih mjera. Na temelju angažiranosti međunarodne zajednice i njezine percepcije situacije procjenjujemo opravdanost vjerovanje u neefikasnost manje invazivnih mjera.

25. veljače 2011.g., Visoki povjerenik UN-a za ljudska prava, Navi Pillay, obraća se Vijeću za ljudska prava i u svojoj izjavi, između ostalog, iznosi: „Međunarodna zajednica je u više

¹²¹ UN vratio Libiju u Vijeće za ljudska prava, Hina/Reuters, 18. studeni 2011.g., dostupno na: <https://www.hina.hr/vijest/7540088#:~:text=Op%C4%87a%20je%20skup%C5%A1tina%20suspendirala%20Libiju%20iz> (11. rujna 2024.)

¹²² Samir Salama, *GCC backs no-fly zone to protect civilians in Libya*, Gulf News, 9. ožujak 2011.g., dostupno na: <https://gulfnews.com/uae/government/gcc-backs-no-fly-zone-to-protect-civilians-in-libya-1.773448#:~:text=Calls%20on%20UN%20to%20take%20all> (11. rujna 2024.)

¹²³ Nahlawi Y., *The Responsibility to Protect in Libya and Syria*, Routledge, 2019., str. 93.

¹²⁴ Dunford, R.; Neu, M., *op. cit.* u bilj. 112, str.17.

¹²⁵ ICISS, *op. cit.* u bilj. 46, str. XII.

navrata pozvala Muammara al- Gaddafi da se suzdrži od nasilja. Unatoč međunarodnoj osudi i pozivima na suzdržanost, libijski se čelnik odlučio na poticanje sukoba.¹²⁶ Vijeće sigurnosti je 26. veljače 2011.g., donijelo *rezoluciju 1970* kojom je: 1. tražilo obustavu nasilja u Libiji, 2. uputilo situaciju na razmatranje Međunarodnom kaznenom sudu, 3. stavilo embargo na oružje i zabranu putovanja i 4. smrznulo imovinu određenih individualaca i entiteta. Dotakla sam se već, u sklopu kriterija „ispravna namjera“, nekolicine primjera koji nam pokazuju percepciju kao i angažiranost međunarodne zajednice kroz regionalne organizacije (vidi str. 31-32). Stoga se neću ponavljati već ću uz upućivanje na ranije navedene, naglasiti slijedeće: „*Pozivi GCC-a, OIC-a i LAS-a na autorizaciju vojne akcije u Libiji bili su ključni za mobilizaciju podrške ključnih međunarodnih igrača za takav smjer djelovanja.*“¹²⁷ Pozivanje regionalnih organizacija na uporabu sile upućivalo je na eskalaciju situacije koja više nije mogla biti razriješena mirnim putem: „*Štoviše, odluka o vojnoj intervenciji donesena je tek nakon što su drugi pokušaji odvrćanja propali.*“¹²⁸ Međutim, treba napomenuti kako nisu sve regionalne organizacije podržavale uporabu vojnu sile. Među njima se najviše ističe Afrička Unija (akronim AU) koja je više puta osudila događaje u Libiji, ali i naglašavala važnost postizanja političkog rješenja. Pa tako 23. veljače 2011.g. na svom 261. zasjedanju: „*Izražava duboku zabrinutost...oštro osuđuje neselektivnu i prekomjernu uporabu sile i smrtonosnog oružja protiv mirnih prosvjednika, čime se krše ljudska prava i međunarodno humanitarno pravo.*“¹²⁹ Međutim, AU je smatrala kako je stabilnost Libije i njene regije moguće postići samo kroz političko rješenje. U svrhu pronalaska takvog rješenja Vijeće za mir i sigurnost AU-a, 10. ožujka 2011.g., osniva Visoko *ad hoc* povjerenstvo za Libiju. Aktivnost Visokog *ad hoc* povjerenstva za Libiju potaknula je pitanja proporcionalnosti intervencije.

d. Proporcionalnost

„*Opseg, trajanje i intenzitet planirane vojne intervencije trebaju biti minimalni koliko je potrebno za postizanje zadanog cilja zaštite ljudi.*“¹³⁰

¹²⁶ *Op. cit.* bilj. 120.

¹²⁷ Nahlawi Y., *op. cit.* u bilj. 123, str. 93.

¹²⁸ Simon A., *op. cit.* u bilj. 115, str. 7.

¹²⁹ African Union, Peace and Security Council, *Communique of the 261st meeting of the peace and security council*, 261st meeting, Addis Ababa, Ethiopia, 23. veljače 2011., dostupno na: <https://peaceau.org/en/article/communique-of-the-261st-meeting-of-the-peace-and-security-council#:~:text=The%20Peace%20and%20Security%20Council%20of> (11. rujna 2024.)

¹³⁰ ICSS, *op. cit.* u bilj. 46, str. XII.

VS rezolucijom 1973 autorizira vojnu intervenciju, odnosno ovlašćuje na poduzimanje „*svih potrebnih mjera*“ radi zaštite civilne populacije Libije. Provoditelj tih mjera, odnosno intervencije bio je NATO. Iako je u početku postojala načelna suglasnost oko intervencije, što je ona duže trajala: „*Pitanja proporcionalnosti i motivacije počela su potkopavati jednoglasnost koja je u početku postojala.*“¹³¹ Mandat NATO-a bila je zaštita civila. Zbog pružanja bezuvjetne podrške pobunjenicima koji su obijali stupiti u mirovne pregovore, diskusija o „prekoračenju mandata“ NATO-a je ubrzo uslijedila. Sve se više smatralo da je mandat korišten kao „dimna zavjesa za promjenu režima“.¹³² NATO se sve više suočavao sa optužbama prekoračenja danog mu mandata, a od kojih se branio isticanjem neodrživosti i nerealnosti stanja u kojem bi civilna populacija bila zaštićena, a Gaddafi nastavio biti vođa. Kada je Vlada ta koja je krivac, je li razumno za očekivati da zaštita ljudskih prava nikada neće obuhvatiti promjenu režima? „*Tamo gdje je vlada primarni počinitelj zločina u tijeku, promjena vodstva ponekad može biti jedini učinkovit način okončanja zločina.*“¹³³ Pitanje proporcionalnosti isticano je kroz rad Visokog *ad hoc* povjerenstva za Libiju. Povjerenstvo je pokušalo uspostaviti komunikaciju između sukobljenih strana. Članovi povjerenstva su 19. ožujka 2011. g. pokušali organizirati putovanje u Libiju, ali im je rečeno kako njihova sigurnost ne može biti garantirana s obzirom na zabranu leta nad Libijom. 31. ožujka 2011. g. AU je ispregovarala prekid vatre na koji je sam Gaddafi navodno pristao, ali druga je strana navedeni prekid vatre promatrala skeptično¹³⁴. Njezin skepticizam je bio ojačan podrškom koju je primila od NATO-a, a koja je izostala kada je trebalo podržati plan AU-a: „*Plan AU-a bio je osuđen na propast zbog prisutnosti i uloge vanjskih sila.*“¹³⁵

e. Razumni izgledi

„*Treba postojati razumna šansa uspjeha zaustavljanja ili sprječavanja patnje koja je opravdala intervenciju, s posljedicama djelovanja koje vjerojatno neće biti gore od posljedica nedjelovanja.*“¹³⁶

Teško je prosuditi jesu li postojali „*razumni izgledi*“ uspjeha intervencije u Libiji bez da na tu prosudbu ne utječe retrospektiva i ono što danas znamo. S obzirom na provedenu analizu

¹³¹ Simon A., *op. cit.* u bilj. 115, str. 3.

¹³² Dunford, R., & Neu, M., *op. cit.* u bilj. 112, str.21.

¹³³ Simon A., *op. cit.* u bilj. 115, str. 14.

¹³⁴ Za uvid u razloge skepticizma kao i u detaljniju obradu uloge AU-a u Libijskom konfliktu vidi: Alex de Waal, *African roles in the Libyan conflict of 2011*, International Affairs, Volume 89(2), 2013.

¹³⁵ *The 2011 Libyan Crisis*, Accord, 11. travnja 2015., dostupno na: <https://www.accord.org.za/conflict-trends/2011-libyan-crisis/#:~:text=On%2023%20February%202011,%20the%20AU> (7. rujna 2024.)

¹³⁶ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. XII.

kriterija (4.1 a., b., c., d.) mislim da možemo tvrditi da je postojala razumna šansa uspjeha zaustavljanja teških kršenja ljudskih prava koja su se odvijala. Nije za vjerovati da bi regionalne organizacije pozivale na uporabu vojne sile bez postojanja razumnih izgleda uspjeha intervencije. Zahtjevnija je procjena vjerojatnosti dobrobiti posljedica djelovanja u odnosu na posljedice nedjelovanja. Afrička Unija je više puta isticala značaj situacije u Libiji za cijelu regiju te naglašavala da bi bilo što drugo osim političkog rješenja dovelo do destabilizacije cijele regije. Visoko *ad hoc* povjerenstvo za Libiju je u više navrata kritiziralo NATO zbog njihove pasivnosti i neangažiranosti kada je trebalo pružiti podršku provođenju njihova plana, te je upozoravalo međunarodnu zajednicu na posljedice koje bi iz toga mogle proizaći. „*Gadafijeva spremnost da prihvati plan AU-a trebala je biti iskorištena kako bi se izbjeglo krvoproliće koje je uslijedilo tijekom i nakon njegove smrti*“¹³⁷. Predsjednik Čada, Idris Déby je naglasio da će zaobilaženje pregovaranja i njime postignute tranzicije vrlo vjerojatno otvoriti „*libijsku Pandorinu kutiju*“. Nestabilno stanje u Libiji, praćeno nasiljem i zločinima, pokazatelj je da je unatoč završetku civilnog rata, i time „uspjeha“ intervencije, libijska Pandorina kutija otvorena. Teško je procijeniti bi li do iste ili gore situacije došlo i bez upotrebe vojne sile, odnosno intervencije. Ono što je sigurno jest da je međunarodna zajednica u Libiji umjesto iskazivanja *odgovornosti za obnovu i ponovnu izgradnju* ignorirala tu odgovornost. Ignoriranjem te odgovornosti međunarodna je zajednica napustila državu nakon intervencije, što se *odgovornošću za obnovu i ponovnu izgradnju* upravo željelo izbjeći.

4.2. R2P: sinonim za humanitarnu intervenciju?

Ekstenzivno naglašavanje vojne intervencije u kontekstu R2P-a, dovodi do percipiranja R2P-a kao sinonima za humanitarnu intervenciju. *Odgovornost za zaštitu* (R2P) obuhvaća mnogo više od vojne intervencije, što je u samom radu naglašeno nekoliko puta. Međutim, vojna intervencija dominira diskursom o R2P-u, unatoč tome što središte R2P-a čini *prevencija*. Štoviše, što se tiče vojne intervencije, pitanje je je li R2P u pogledu nje donio išta novog ili se bazira na onome što imamo od početka (konkretnije čl.51. i Glava VII. Povelje UN-a). Izvješćem ICISS-a u okviru „*odgovornosti za djelovanje*“ predviđena je mogućnost intervencije i bez odobrenja Vijeća Sigurnosti u slučajevima kada: „...*Vijeće sigurnosti izričito odbije prijedlog za intervenciju u slučaju gdje su humanitarna pitanja ili pitanja*

¹³⁷ *Op. cit.* u bilj. 135.

*ljudskih prava znatno ugrožena ili Vijeće ne razmotri takav prijedlog u razumnom roku...*¹³⁸.

Međutim, rješenja predviđena Izvješćem ICISS-a¹³⁹ za navedene slučajeve nikada nisu zaživjela. Smatram kritiziranje i percipiranje R2P-a kroz vojnu intervenciju koja je kao takva postojala i prije R2P-a, potpuno neopravdanim.

Potiče se samostalni razvoj prevencije kroz jezik „*atrociti prevention*“, što ojačava percepciju o R2P-u kao sinonimu za humanitarnu intervenciju. Tu percepciju ojačava i činjenica što je R2P uvelike percipiran kao pitanje vanjske politike, odnosno kao nešto što države implementiraju u drugim državama kroz prisilne mjere. Treba doći do promjene percepcije, stavljajući fokus na implementaciju R2P-a u kontekstu unutarnje politike.

Predanost države R2P-u, odnosno njeno poštivanje *odgovornosti za zaštitu*, treba promatrati ne samo kao pitanje vanjske politike već i kroz nacionalno zakonodavstvo¹⁴⁰, potičući „*accountability*“ uspostavom svojevrsnog međunarodnog kontrolnog mehanizma.

Na primjeru Libije smo uvidjeli problematiku vojne intervencije u kontekstu R2P-a, odnosno „neuspjeh“ praktične primjene R2P-a. Nakon Libije, skepticizam oko R2P-a kočio je njegovu daljnju kristalizaciju. Pitanje je je li R2P ikad dobio pravu šansu ili mu je šansa pružena u nadi njegova podbacivanja. Možemo samo spekulirati o tome bi li uspjeh R2P-a u Libiji označio novu eru međunarodne zajednice u vidu odgovora na masovne zločine ili bi se samo čekao neuspjeh za ponovno otvaranje istih pitanja.

Treba naglasiti kako cilj R2P-a nije potpuna eliminacija masovnih zločina: „*ne postoji srebrni metak za problem genocida i masovnih zločina i R2P ne tvrdi da ga može pružiti*“.¹⁴¹

R2P bi trebao djelovati kao agent promjene u državnoj percepciji masovnih zločina, čineći obvezu njihova sprječavanja te reagiranja na njih, dijelom njenog identiteta. Cilj je bio „*stvoriti novu normu međunarodnog ponašanja koju bi se države sramile prekršiti, bile primorane promatrati ili barem sramile ignorirati*“.¹⁴² Države su formalno prihvaćajući R2P afirmirale doktrinu, takva afirmacija se može iskoristiti kada se državu želi prisiliti na djelovanje, zahtijevajući od nje da djeluje u skladu s onim što je prihvatila. Takav pritisak, ako je uspješan, neizravno mijenja postupke države: „*Promjena u diskursu, dakle, na kraju*

¹³⁸ ICISS, *op.cit.* u bilj. 46, str. 53.

¹³⁹ Vidi str. 23.

¹⁴⁰ Primjerice poticanjem i zahtijevanjem strukturnih reformi usmjerenih na prevenciju i pružanje adekvatnog odgovora na masovne zločine.

¹⁴¹ Bellamy, A.J., *The Responsibility to protect: a defense*, Oxford University Press, 2014.

¹⁴² Evans, G., *R2P: The Next Ten Years*, u: Bellamy, A.J.; Dunne, T., *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Oxford Handbooks, 2016., str. 1.

*generira promjene u ponašanju. Promjene u diskursu i ponašanju će zauzvrat utjecati na identitet država u međunarodnom društvu.*¹⁴³

Do određene mjere smatram osnovanom kritiku koja ističe nekonkurentnost odgovornosti za zaštitu i naziva je kvaziinstitutom. Međutim, smatram kako je nekonkurentnost posljedica ne teorije i doktrine, već prakse u kojoj ta teorija i doktrina žive. Takva praksa je posljedica selektivnog biranja rješenja koja teorija predstavi na temelju preferencija onih koji navedenu teoriju trebaju provesti. Mnoga rješenja predstavljena Izvješćem ICISS-a nisu zaživjela, mnogo je segmenata u kojima odgovornost za zaštitu nije dobila priliku kristalizacije, ali ne smatram kako te činjenice ukazuju na njezin neuspjeh ili na njezino nepostojanje. Države su prihvaćajući odgovornost za zaštitu preuzele i dužnost njene kristalizacije, prepoznajući kako je ona neizostavan dio šire slike- uspostave efektivnog mehanizma zaštite populacije od teškog kršenja ljudskih prava, odnosno masovnih zločina.

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je bio čitaocu pružiti kontekst nastanka te okviran pregled *odgovornosti za zaštitu (R2P)*. Unatoč tome što o R2P-u postoji brojna stručna i znanstvena literatura, navedena se tema često zanemari u diskursu o masovnim zločinima. Postojanje R2P-a se uzima zdravo za gotovo, odnosno ono što donosi kao nešto što je oduvijek bilo prisutno. Time se umanjuje njegov značaj i sprječava daljnja kristalizacija. Čak i kada su određena praktična rješenja odraz R2P-a, izostaje pozivanje na R2P. Takav propust otežava afirmaciju doktrine. „Jezik R2P-a“ nakon Libije predstavlja poziv na raspravu o suverenosti i intervenciji. Iako se većina slaže sa teorijom i doktrinom R2P-a, postoji strah kako će ikakvo pozivanje na R2P otvoriti vrata vanjskoj intervenciji. Unatoč tome što R2P obuhvaća širok spektar mjera usmjerenih na prevenciju i izgradnju kapaciteta država, vojna intervencija (kao jedna od mjera R2P-a) dominira diskursom o R2P-u. O samoj prevenciji masovnih zločina, koja je središte i temelj R2P-a, se sve više govori izolirano od R2P-a. Naglašavanjem *vojne intervencije* te poticajem samostalnog razvoja *prevencije*, stvara se pogrešna predodžba o tome što pojam R2P označava.

Danas primjećujemo zabrinjavajuće trendove gdje: „*Svijet se suočava s najvećim brojem nasilnih sukoba od Drugog svjetskog rata.*“¹⁴⁴. Primjećuje se obrazac „*djelovanja državnih i*

¹⁴³ Dunford, R., & Neu, M., *op. cit.* u bilj. 112, str. 36.

¹⁴⁴ General Assembly, *Responsibility to protect: the commitment to prevent and protect populations from atrocity crimes*, Report of the Secretary-General, 3. lipnja 2024., dostupno na: <https://www.globalr2p.org/resources/sg-2024-report/> (13. rujna 2024.)

nedržavnih aktera koji otvoreno i sustavno ignoriraju međunarodno humanitarno pravo (IHL) i međunarodno pravo ljudskih prava (IHRL), pri čemu civilno stanovništvo snosi najveći teret.¹⁴⁵ Takva realnost nas potiče na cinično promatranje R2P-a, ali i UN-a. Čini se kako UN ponovno ulazi u krizu vlastite svrhe i kako je danas, možda više nego ikad prije, ponovno se potrebno: „*podsjetiti zašto Ujedinjeni narodi postoje—zbog čega i za koga. Također trebamo zapitati sami sebe kakve Ujedinjene narode su svjetski lideri spremni podržati, ne samo riječima nego i djelima.*“¹⁴⁶

Možda smo spremni za reformu cijelog sustava koja je potrebna za oživotvorenje „čvršćeg i jačeg“ UN-a. ICISS u Dodatnom volumenu Izvješću naglašava: „*postoji ozbiljna potreba za institucionalnom promjenom i reformom, uključujući reviziju prava veta*“¹⁴⁷, ovdje misleći dakako na pravo veta kojeg imaju stalne članice Vijeća sigurnosti. Također ističe: „*Postoji stvarna potreba za razvijanjem nepristranih političkih mehanizama... U isto vrijeme bi neovisne države trebale biti podložnije ideji devolucije svog suvereniteta na supranacionalno tijelo za prevenciju kriza, nadzor i upravljanje.*“¹⁴⁸ Možemo se samo nadati kako je rastuće nezadovoljstvo R2P-om i UN-om pokazatelj spremnosti na prihvaćanje nečeg više.

6. LITERATURA

Knjige:

1. Bellamy, A. J., *Responsibility to Protect*, 1. izdanje, Polity, 2013.
2. Dunford, R.; Neu, M., *Just War and the Responsibility to Protect: A Critique*, 1. izdanje, Zed Books, 2019.
3. Evans, G., *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, Brookings Institution Press, 2008.
4. Leone, L., *Srebrenica, The days of shame*, Infinito Edizioni, 2015.
5. Nahlawi, Y., *The Responsibility to Protect in Libya and Syria*, Routledge, 2019.
6. Norris, J., *Collision Course, NATO, Russia and Kosovo*, Praeger Publishers, 2005.
7. Thakur, R., *Reviewing the Responsibility to Protect: Origins, Implementation and Controversies (ISSN)*, 1. izdanje, Routledge, 2018.
8. Thakur, R.; Maley, W., eds. *Theorising the Responsibility to Protect*. Cambridge University Press, 2015.
9. Pinos, J. C., *Kosovo and the Collateral Effects of Humanitarian Intervention*, Routledge, 2018.

Članci:

¹⁴⁵ GCR2P, *Summary of the UN Secretary-General's 2024 Report on R2P, Responsibility to Protect: The commitment to prevent and protect populations from atrocity crimes*, 27. lipnja 2024., dostupno na: <https://www.globalr2p.org/publications/summary-2024-report/> (13. rujna 2024.).

¹⁴⁶ Kofi, A., *op.cit.* u bilj. 1, str. 5.

¹⁴⁷ ICISS, *op. cit.* u bilj. 61, str. 377.

¹⁴⁸ *Ibid.*, str. 375.

10. Ali, S.; Zakir, M.H.; Tasawar, A.; Khan, S.H., *The Concept of State Sovereignty in International Law*, Asian Social Studies and Applied Research (ASSAR), Published by ASAR Council, vol. 2(4), 2021., str. 390-404.
11. Barber, R., *Reflections on the three pillars of the responsibility to protect, and a possible alternative approach*, Australian Journal of International Affairs, vol. 77(4), 2023., str. 415–422.
12. Bellamy, A.J., *R2P and the Use of Force*. Global Responsibility to Protect, vol. 14(3):1-4, 2022., str. 277-280.
13. Bellamy, A. J., *The Responsibility to Protect Turns Ten*, Ethics & International Affairs, vol. 29(2), 2015., str. 161-185.
14. Bellamy, A.J.; Dunne, T., *R2P in Theory and Practice*, u: Bellamy, A.J.; Dunne, T., *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Oxford Handbooks, 2016., str. 3-16.
15. Bellamy, A.J.; Lupel, A., *Why we fail: Obstacles to the Effective Prevention of Mass Atrocities*, International Peace Institute, New York, 2015.
16. Chinkin, C., *The legality of NATOS's action in the former republic of Yugoslavia (FRY) under international law*, International and Comparative Law Quarterly, vol. 49(4), str. 910-925.
17. Dagi, D., *The Responsibility to Protect: Its rise and demise*, Journal of Liberty and International Affairs, vol. 2(3), 2017., str. 74-82.
18. De Waal, A., *African roles in the Libyan conflict of 2011*, International Affairs, Volume 89(2), 2013., str. 365-379.
19. Đipalo, S., *Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine*, Zagrebačka pravna revija, vol. 4, br. 1., 2015., str. 65-90.
20. Evans, G., *R2P: The Next Ten Years*, u: Bellamy, A.J.; Dunne, T., *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, Oxford Handbooks, 2016., str. 913-931.
21. Evans, G.; Thakur, R.; Pape, R.A., *Correspondence: Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect*, International Security, vol. 37(4), 2013., str. 199-214.
22. Iskra, V., *Humanitarna intervencija*, Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 39, br. 81, 2005., str. 48-88.
23. Jemirade, D., *Humanitarian intervention (HI) and the responsibility to protect (R2P): The United Nations and international security*, African Security Review, vol. 30 (4), 2020., str. 1-18.
24. Joyner, D. H., *The Kosovo Intervention: Legal Analysis and a More Persuasive Paradigm*, EJIL, vol. 13(3), 2002., str. 597-619.
25. Kersavage, K., *The „responsibility to protect“ our answer to „never again“? Libya, Syria and a critical analysis of R2P*, International Affairs Forum, vol. 5 (1), 2014., str. 23-41.
26. Klenović, Z., *Genocid u Srebrenici* (Diplomski rad), Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2018., dostupno na: <https://repozitorij.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1630> (11.rujna 2024.)
27. Krešić, M., *About Non-Positivist Perspective on Legal Values in International Law*, Bratislava Law Review, vol. 4(2), 2020., str. 31-48.

28. Krešić, M., *Is the R2P norm a legal norm?*, ResearchGate, 2022., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/360625450_Is_the_R2P_Norm_a_Legal_Norm (10. rujna 2024.)
29. Krešić, M., *Koncept kvazisudbenog procesa u međunarodnom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, vol. 51(1), 2014., str. 101-118.
30. Latawski, P.; Smith, M., *NATO, Kosovo and 'humanitarian intervention'*, ResearchGate, 2018., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/326951308_NATO_Kosovo_and_'humanitarian_intervention' (10. rujna 2024.)
31. Lapaš, D., *"Odgovornost za zaštitu" ("R2P") u okolnostima prekograničnog terorizma: eadem sed aliter?*, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti, br. 53=535, 2018., str. 127-153.
32. Lapaš, D., *Pravo na upotrebu sile u suvremenom međunarodnom pravu*, Filozofska istraživanja, vol. 36(4), 2016., str. 659.-678.
33. Maynard, J.L., *Preventing Mass Atrocities: Ideological Strategies and Interventions*, Politics and Governance, vol. 3, br. 3, 2015., str. 67-84.
34. Mennecke, M., *Never again? The role of the global network of R2P focal points in preventing atrocity crimes*, Netherlands Quarterly of Human Rights, vol. 39(2), 2021., str. 161–181.
35. Morton, J.S., *The Legality of NATO's Intervention in Yugoslavia in 1999: Implications for the Progressive Development of International Law*, ILSA Journal of International & Comparative Law, vol. 9(75), 2002., str. 75-101.
36. Newman, E.; Visoka, G., *NATO in Kosovo and the logic of successful security practices*, International Affairs, vol. 100(2), 2024., str. 631-653.
37. Papak, J., *Misija Ujedinjenih naroda za pomoć Ruandi* (Diplomski rad), Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, 2016., dostupno na: <https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A3131> (11. rujna 2024.)
38. Paris, R., *The 'Responsibility to Protect' and the Structural Problems of Preventive Humanitarian Intervention*, International Peacekeeping, vol. 21(5), 2014., str. 569. – 603.
39. Reike, R., *The "Responsibility to Prevent": An International Crimes Approach to the Prevention of Mass Atrocities*, Ethics & International Affairs, vol. 28(4), 2014., str. 451-476.
40. Schwabach, A., *The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia*, Pace International Law Review, vol. 11(2), 1999., str. 405-418.
41. Sellers, M.N.S., *The Legitimacy of Humanitarian Intervention Under International Law*, vol. 7, International Legal Theory 67, 2001., dostupno na: https://scholarworks.law.ubalt.edu/all_fac/1159/ (10. rujna 2024.)
42. Seršić, M., *Američka doktrina preventivnoga udara i međunarodno pravo*, u: Adrias, Zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu, br. 14, 2007., str. 97-102.
43. Simma, B., *NATO, UN and the use of force: legal aspects*, European Journal of International Law, vol.10(1), 1999., str. 1-22.

44. Streitfeld-Hall, J. D.; Pawnday, S., *R2P and Prevention*, u: Richmond, O.P., Visoka, G., *The Palgrave Encyclopedia of Peace and Conflict Studies*, Palgrave Macmillan, Cham, 2022.
45. Šimonović, I., *State Sovereignty and Globalization: Are some states more equal?*, Georgia Journal of International and Comparative Law, vol. 28(3), 2000., str. 381-404.
46. Šimonović, I., *Treba li nam UN?*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 73, (2-3), 2023., str. 561-591.
47. Šimonović, I., *The Future of the UN after Iraq*, Croatian International Relations Review, Vol. 9, br. 30/31, 2003., str. 7-10.
48. Toh, B.K., *Just War Tradition, International Law and NATO's Humanitarian Intervention in Kosovo*, ResearchGate, 2016., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/289916276_Just_War_Tradition_International_Law_and_NATO's_Humanitarian_Intervention_in_Kosovo (11. rujna 2024.)
49. Tyagi, Y.K., *The Concept of Humanitarian Intervention Revisited*, Michigan Journal of International Law, vol. 16 (3), 1995., str. 884-910.
50. VanLandingham, R., *Politics or Law: The Dual Nature of the Responsibility to Protect*, Denver Journal of International Law & Policy, Vol. 41(1), str. 63-85.
51. Wippman, D., *Kosovo and the Limits of International Law*, Fordham International Law Journal, vol. 25(1), str. 129-150.

Ostali izvori:

52. African Union, Peace and Security Council, *Communique of the 261st meeting of the peace and security council*, 261st meeting, Addis Ababa, Ethiopia, 23. veljače 2011., dostupno na: <https://peaceau.org/en/article/communique-of-the-261st-meeting-of-the-peace-and-security-council#:~:text=The%20Peace%20and%20Security%20Council%20of> (11. rujna 2024.)
53. Banjac, D., *Srebrenica trajno na srpskim dušama*, Aljazeera, 11. srpnja 2023., dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2023/7/11/srebrenica-trajno-na-srpskim-dusama#:~:text=%E2%80%9CEvo%20nas%2011.%20jula%201995.%20godine> (11. rujna 2024.)
54. GCR2P, *Summary of the UN Secretary-General's 2024 Report on R2P, Responsibility to Protect: The commitment to prevent and protect populations from atrocity crimes*, 27. lipnja 2024., dostupno na: <https://www.globalr2p.org/publications/summary-2024-report/> (13. rujna 2024.).
55. General Assembly, *Responsibility to protect: the commitment to prevent and protect populations from atrocity crimes*, Report of the Secretary-General, 3. lipnja 2024., dostupno na: <https://www.globalr2p.org/resources/sg-2024-report/> (13. rujna 2024.)
56. International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, International Development Research Centre, Ottawa, 2001.

57. International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty: *The Responsibility to protect*, International Development Research Centre, Ottawa, 2001.
58. Kofi, A., *"We the Peoples": The Role of the United Nations in the 21st Century*, the UN Millennium Report, United Nations Department of Public Information, New York, 2000., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/413745?v=pdf> (10. rujna 2024.)
59. Samir Salama, *GCC backs no-fly zone to protect civilians in Libya*, Gulf News, 9. ožujak 2011.g., dostupno na: <https://gulfnews.com/uae/government/gcc-backs-no-fly-zone-to-protect-civilians-in-libya-1.773448#:~:text=Calls%20on%20UN%20to%20take%20all> (11. rujna 2024.)
60. Simon A., *Libya and the Responsibility to protect*, Global Centre for the Responsibility to Protect, Occasional Paper Series, br. 3, 2012.
61. *Uganda-Rwanda- UNOMUR*, UN Peacekeeping, United Nations, dostupno na: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unomurbackgr.html#:~:text=The%20Security%20Council%20in%20June%201993> (11. rujna 2024.)
62. UNAMIR, International Tribunal for Rwanda, 1999 Independent Inquiry, UN Peacekeeping, United Nations, dostupno na: <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unamirS.htm> (9. rujna 2024.)
63. United Nations assistance mission for Rwanda, Department of Public Information, United Nations, 1996., dostupno na: https://peacekeeping.un.org/mission/past/unamir_b.htm#:~:text=UNAMIR,%20UNR EO,%20the%20operational%20United%20Nations (9. rujna 2024.)
64. UN, General Assembly, *World Summit Outcome: resolution / adopted by the General Assembly*, 24. listopada 2005., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/556636?v=pdf> (10. rujna 2024.)
65. UN, General Assembly, Resolution A/RES/52/139, 3. ožujak 1998., dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n98/770/83/pdf/n9877083.pdf> (11. rujna 2024.)
66. UN, General Assembly, Resolution A/RES/53/164, 25. veljače 1999., dostupno na: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n99/769/81/pdf/n9976981.pdf> (11. rujna 2024.)
67. UN, Security Council, Resolution 819 / adopted by the Security Council at its 3199th meeting, 16. travnja 1993., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/164939?v=pdf> (8. rujna 2024.)
68. UN, Security Council, Resolution 846 / adopted by the Security Council at its 3244th meeting, 1993., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/197262?v=pdf> (11. rujna 2024.)
69. UN, Security Council, Resolution 872 / adopted by the Security Council at its 3288th meeting, 1993., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/197341?v=pdf> (11. rujna 2024.)
70. UN, Security Council, Resolution 1199 / adopted by the Security Council at its 3930th meeting, 23. rujna 1998., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/260416?v=pdf> (11. rujna 2024.)
71. United Nations, *Security Council strongly condemns massacre of the Kosovo Albanians in southern Kosovo*, Press Release SC/6628, 19 siječnja 1999., dostupno

- na:
<https://press.un.org/en/1999/19990119.sc6628.html#:~:text=The%20Security%20Council%20this%20evening%20strongly> (12. rujna 2024.)
72. UN, Secretary-General, *Implementing the Responsibility to Protect: report of the Secretary-General*, 12. siječnja 2009., dostupno na:
<https://digitallibrary.un.org/record/647126?v=pdf> (09. rujna 2024.)
73. UN, Secretary-General, *Fulfilling our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect: report of the Secretary-General*, 11. srpnja 2014., dostupno na: <https://digitallibrary.un.org/record/775455?v=pdf> (09. rujna 2024.)
74. *UN vratio Libiju u Vijeće za ljudska prava*, Hina/Reuters, 18. studeni 2011. g., dostupno na:
<https://www.hina.hr/vijest/7540088#:~:text=Op%C4%87a%20je%20skup%C5%A1ina%20suspendirala%20Libiju%20iz> (11. rujna 2024.)
75. OHCHR, *Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya: Statement by Navy Pillay*, UN High Commissioner for Human Rights (Human Rights Council - 15th Special Session - Geneva, 25. veljače 2011.), dostupno na:
<https://www.ohchr.org/en/statements/2011/02/situation-human-rights-libyan-arab-jamahiriya-statement-navy-pillay-un-high> (11. rujna 2024.)
76. OHCHR, Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, *Framework of Analysis for Atrocity Crimes*, 30. rujna 2014., dostupno na:
<https://www.ohchr.org/en/documents/tools-and-resources/framework-analysis-atrocity-crimes> (09. rujna 2024.)
77. Povelja Ujedinjenih naroda, NN 15/1993-35, 16.12.1993.
78. Rwanda: The Failure of the Arusha Peace Accords, International Community's Lack of Support for Military Demobilization and Rwandans' Inability to Implement Accords Led to Genocide in 1994., National Security Archive Electronic Briefing Book No. 469, 21. svibanj 2014., dostupno na: [Rwanda: The Failure of the Arusha Peace Accords \(gwu.edu\)](#) (8. rujna 2024.)
79. Sitreps Detail Rwanda's Descent into Genocide 1994., National Security Archive Electronic Briefing Book No. 466, 7. travanj 2014., dostupno na: [Sitreps Detail Rwanda's Descent into Genocide 1994 \(gwu.edu\)](#) (8. rujna 2024.)
80. *The 2011 Libyan Crisis*, Accord, 11. travnja 2015., dostupno na:
<https://www.accord.org.za/conflict-trends/2011-libyan-crisis/#:~:text=On%2023%20February%202011,%20the%20AU> (7. rujna 2024.)
81. *The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping*, Human Rights Watch, 15. listopada 1995., dostupno na: [Bosnia and Herzegovina: The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping | HRW](#) (8. rujna 2024.)
82. The genocide in Srebrenica (and in Rwanda) and its impact on the development of international law, International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES), 24. lipanj 2015., dostupno na: [The genocide in Srebrenica \(and in Rwanda\) and its impact on the development of international law » Researches » Ifimes](#) (8. rujna 2024.)
83. The Rwanda Genocide, United States Holocaust Memorial Museum, Washington, DC., 5. travanj 2021., dostupno na: [Rwanda - United States Holocaust Memorial Museum \(ushmm.org\)](#) (8. rujna 2024.)

84. The Rwandan Refugee Crisis: Before the Genocide, National Security Archive
Electronic Briefing Book No. 464, 31.ožujak 2014., dostupno na: [The Rwandan
Refugee Crisis: Before the Genocide \(gwu.edu\)](https://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB464/) (8. rujna 2024.)